

Qur'anic Foundations and Methods for Critiquing Western Colonialism in the Thought of Martyr Imam Khamenei (May God Have Mercy upon Him)

Mohammad mahdavi¹ , and Mahdi monazzah² , and Mohammad azimi³

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Theology and Islamic Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran.: Mo.mahdavi@tabrizu.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Theology and Islamic Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran.: m.monazzah@tabrizu.ac.ir
3. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Theology and Islamic Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran.: Mo.azimi@tabrizu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received:

15 March 2026

Received in revised form:

11 April 2026

Accepted:

25 April 2026

Available online:

10 March 2026

Keywords:

Martyr Imam Khamenei,
Western Colonialism,
Negation of Domination
(Nafy al-Sabil),
Resistance to Arrogance,
Islamic Unity,
Modern Jāhiliyyah,
Cultivation of Insight.

ABSTRACT

Objective: Critiquing Western colonialism in the thought of Imam Khamenei is not merely a political or historical stance; rather, it is based on a Qur'an-founded system of epistemic, jurisprudential, and civilizational principles. The objective of the present research is to elucidate the Qur'anic foundations of critiquing colonialism and to extract the methods of confronting it within Imam Khamenei's intellectual framework.

Methodology: This research has been conducted utilizing a qualitative approach and a directed content analysis method. The data have been directly collected and analyzed from Imam Khamenei's statements and writings, as well as relevant verses of the Holy Qur'an.

Results: The findings indicate that the jurisprudential rule of *Nafy-e Sabil* (negation of dominance), documented by the verse "*Wa Lan Yaj'al-Allahu Lil-Kafirina 'Alq-Mu'minina Sabilan*," is the fundamental axis of anti-colonialism. It operates in two dimensions: negative (negation of any foreign domination) and positive (the obligation to achieve independence, '*Izzah* [dignity], and internal power generation). Furthermore, anti-arrogance, Islamic unity based on the verse "*Wa'tasimū Bi-hablillahi Jami'an Wa La Taffarraqū*," and the civilizational critique of the West relying on the metaphor of modern *Jāhiliyyah* (ignorance) are among the other main foundations. At the methodological level, six Qur'anic strategies were extracted: enemy recognition emphasizing *Jihad-e Tabayun* (Jihad of Clarification), the unity of the Islamic *Ummah*, self-belief and internal transformation based on "*Inn-Allaha La Yughayyiru Mā Biqawmin...*," the transformation of humanities based on "*Tibyanan Likulli Shay'*," critiquing the West from a position of independence inspired by "*Wa La Tarkanū Ilal-Laduna Zalamū*," and enhancing public *Başīrah* (insight) based on the verse "*Ala Başīrah*."

Conclusion: The outcome of the research demonstrates that the anti-colonial thought of Imam Khamenei provides an analytical, systematic, and Qur'an-based framework for the epistemic critique of Western civilization and maps a comprehensive and dignified model for the creation of the new Islamic civilization.

Cite this article: Mahdavi, M.; & Monazzah, M.; & Azimi, M. (2026). Qur'anic Foundations and Methods for Critiquing Western Colonialism in the Thought of Martyr Imam Khamenei (May God Have Mercy upon Him). *The Quran from Orientalists Point of View*, 21 (40), 255-354. <https://doi.org/10.22034/qkvj.2025.18995.1389>

© The Author(s).

Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/qkvj.2025.18995.1389>

1. Introduction

The validity and evidentiary status of women's testimony is an important issue in Qur'anic interpretation and Islamic jurisprudence, particularly in relation to Qur'an 2:282, which addresses the documentation of deferred financial transactions and prescribes two female witnesses in place of one male witness in the specified context. The verse has generated extensive exegetical and jurisprudential discussions among Muslim scholars and has also attracted considerable attention in contemporary Western scholarship on gender and the Qur'an. One of the prominent contemporary scholars engaging with this issue is Karen Bauer, whose work examines gender hierarchy in the Qur'an through a historical and hermeneutical analysis of medieval interpretations and modern responses.

Bauer's *Gender Hierarchy in the Qur'an: Medieval Interpretations, Modern Responses* (2015) examines three major areas of gender discourse in Qur'anic interpretation: testimony, creation, and marriage. Her treatment of women's testimony is grounded in a hermeneutical framework influenced particularly by Hans-Georg Gadamer. Bauer argues that Qur'anic interpretation is historically situated and that interpreters inevitably approach the text with particular presuppositions shaped by their intellectual, social, legal, and cultural environments. Accordingly, interpretations produced in different historical periods should not be regarded simply as transparent representations of the Qur'anic meaning; rather, they reflect the horizons and concerns of their interpreters.

Bauer further conceptualizes the history of Qur'anic interpretation as a process of "stratigraphic accretion," whereby successive generations of interpreters add new layers of meaning to previous interpretations. In her view, classical Qur'anic exegesis developed through interaction among Qur'anic language, jurisprudence, Hadith, theology, and ethical discourse. Consequently, gender assumptions prevalent in particular societies could influence exegetical explanations and legal interpretations.

The central problem of the present study is therefore to reconstruct and critically evaluate the theoretical foundations underlying Bauer's interpretation of women's testimony. The study asks whether historical context and contemporary gender discourse can legitimately function as primary determinants of Qur'anic meaning, and whether Bauer's rereading of Qur'an 2:282 adequately corresponds with the epistemological and methodological principles of Islamic Qur'anic interpretation and *usul al-*

fiqh. The significance of this inquiry lies in distinguishing between the history of interpretation and the validity of an interpretation itself. While historical and social contexts may contribute to understanding how interpretations emerge, they do not necessarily determine the original or authoritative meaning of a Qur'anic text.

2. Methodology

This research employs an analytical-critical methodology based primarily on the examination of Qur'anic evidence, classical and contemporary exegetical sources, Islamic jurisprudential principles, and Karen Bauer's writings on gender and Qur'anic interpretation. The study reconstructs Bauer's hermeneutical premises and then evaluates them from the perspective of Islamic interpretive epistemology.

The first stage consists of identifying Bauer's principal theoretical assumptions, especially her understanding of the historical nature of interpretation, the influence of interpreters' pre-understandings, the social construction of exegetical meanings, and the cumulative development of Qur'anic interpretation. Particular attention is given to her use of Gadamerian philosophical hermeneutics, according to which understanding is historically conditioned and interpretation emerges through an encounter between the text and the interpreter's horizon. Bauer consequently emphasizes that neither interpreters can completely return to the original historical context of revelation nor can the Qur'anic text be restricted exclusively to that context.

The second stage critically examines Bauer's treatment of classical and modern interpretations of Qur'an 2:282. It considers her claim that traditional interpretations were influenced by patriarchal social structures and that modern interpreters, responding to contemporary concerns about gender equality, have developed alternative explanations. The study compares these claims with the exegetical tradition and with the Qur'an's own explicit explanation of the provision concerning two female witnesses.

The third stage evaluates Bauer's use of contemporary gender-justice discourse as an interpretive criterion. The analysis investigates whether modern ethical values can legitimately determine the meaning or legal implications of a Qur'anic ruling. Within Islamic hermeneutics, the primary criterion for interpretation remains the Qur'anic text and reliable Prophetic tradition, while contemporary values may serve as auxiliary analytical considerations only insofar as they remain compatible with these sources.

Finally, the research compares Bauer's approach with methodological principles in Islamic *usul al-fiqh*, including the authority of textual indication, *asalat al-zuhur*, contextual analysis, and the distinction between the historical circumstances surrounding a text and the meaning intended by the divine speaker.

3. Findings

The findings indicate that Bauer's approach offers an important contribution to the historical study of Qur'anic interpretation but encounters significant methodological difficulties when employed to establish the normative meaning of the Qur'an. First, her emphasis on the historical and social situatedness of interpretation is valuable for explaining why interpretations of gender-related verses have changed across periods. It demonstrates that exegetes do not operate in an intellectual vacuum and that legal, social, and cultural conditions can influence the questions they ask and the explanations they provide.

Second, Bauer's concept of the stratigraphic accumulation of interpretations effectively draws attention to the multilayered character of the exegetical tradition. Classical interpretation was not produced through a single discipline but developed through interaction among jurisprudence, Hadith, theology, ethics, linguistics, and social assumptions. This insight is particularly useful for identifying the historical dimensions of gender discourse within *tafsir*.

Third, however, the study finds that Bauer sometimes moves from the defensible proposition that interpretations are historically conditioned to the stronger and methodologically problematic proposition that historical conditions substantially determine the meaning of the text. These two claims should not be conflated. Historical context may explain why an interpreter understands a verse in a particular way, but it does not by itself establish whether that interpretation corresponds to the intended meaning of the Qur'an.

Fourth, Bauer's treatment of Qur'an 2:282 places considerable emphasis on contemporary gender discourse and on the possibility that the distinction between male and female testimony reflects historical social conditions, such as the relative participation of women in financial affairs. Modern reformist interpretations similarly argue that because women today participate extensively in economic and social activities, the rationale traditionally associated with the verse should be reconsidered. Nevertheless, the present

study argues that such a conclusion requires more than demonstrating social change. A change in social circumstances does not automatically establish a change in the meaning or legal force of a Qur'anic text.

Fifth, the study emphasizes that Qur'an 2:282 itself provides an immediate explanation for the arrangement concerning two female witnesses: "so that if one of them should err, the other may remind her." The verse is situated specifically within the context of documenting deferred financial transactions. Classical and contemporary exegetical discussions therefore commonly connect the provision to the reliability of recollection and documentation in this particular legal context rather than to an assertion of women's intrinsic intellectual inferiority. The distinction is methodologically significant because the legal function of testimony should not automatically be transformed into a general anthropological judgment about women.

Sixth, Bauer's reliance on modern gender-justice values as a basis for rereading the verse raises a fundamental epistemological problem. Within Islamic hermeneutics, contemporary social values cannot become the primary criterion for determining the meaning of revelation. If external moral standards are allowed to govern the interpretation of the text, interpretation risks becoming an imposition of contemporary assumptions upon revelation rather than an attempt to discover divine intent. The study therefore argues that social context should function as a context of understanding, not as an independent source capable of rewriting the meaning of the Qur'anic text.

Seventh, the study identifies a further difficulty in Bauer's understanding of the interpreter's pre-understanding. Although Islamic interpretive methodology acknowledges that interpreters possess assumptions and intellectual horizons, these assumptions are not granted unrestricted authority. Principles such as textual indication, *asalat al-zuhur*, contextual coherence, and recourse to reliable tradition are intended precisely to discipline and correct the interpreter's preconceptions. Bauer's strong emphasis on pre-understanding may therefore weaken the distinction between the interpreter's horizon and the intention of the divine speaker.

Eighth, the study concludes that Bauer's approach is more successful as a history-of-interpretation project than as a methodology for determining Qur'anic meaning. Her analysis provides valuable insights into changes in gender discourse and the historical development of exegetical positions, but it does not sufficiently demonstrate that historical change entails a corresponding change in the Qur'an's intended meaning. The

methodological distinction between describing how interpretations emerged and evaluating whether they are textually valid is therefore essential.

4. Conclusion

The study concludes that Karen Bauer's historical-hermeneutical approach provides a valuable framework for understanding the development of gender-related interpretations in the Qur'anic tradition. Her emphasis on historical situatedness, interpreter presuppositions, social context, and the layered accumulation of interpretations helps illuminate why classical and modern exegetes have approached women's testimony differently. In particular, her analysis demonstrates that interpretations are embedded within broader intellectual and social structures and should consequently be studied historically rather than treated as completely context-free formulations.

Nevertheless, the study finds that Bauer's methodology becomes problematic when historical and social conditions are elevated from explanatory factors to determinants of Qur'anic meaning. From the perspective of Islamic interpretive epistemology, the historical context of revelation and the social context of later interpretation are relevant to understanding a text, but they cannot replace the text itself as the principal source of meaning. Similarly, contemporary ideals of gender equality may raise legitimate questions for contemporary Muslim scholarship, but they cannot independently determine the legal or semantic content of revelation.

With regard to Qur'an 2:282, the study maintains that the verse should primarily be interpreted within its specific context of documenting deferred financial transactions and in light of its explicit rationale concerning the possibility of error and the function of mutual reminder. The provision should therefore not be interpreted as a declaration of women's general intellectual deficiency or as a universal statement concerning the value of women's testimony in every legal circumstance. At the same time, its legal implications cannot simply be reformulated on the basis of changing social values without establishing an acceptable juristic and methodological basis for such reinterpretation.

Ultimately, the study argues that a sound approach to contemporary Qur'anic interpretation requires a balance between historical awareness and textual fidelity. Historical consciousness can enrich interpretation by clarifying contexts and identifying the development of exegetical traditions, but it should remain subordinate to the methodological principles governing

the discovery of textual meaning. An adequate interpretation of gender-related Qur'anic rulings should therefore integrate the Qur'anic text, reliable Sunnah, linguistic and contextual evidence, established principles of *usul al-fiqh*, and careful analysis of the subject matter, while avoiding both uncritical traditionalism and the imposition of contemporary ideological assumptions upon revelation. Bauer's contribution is consequently most valuable when read as a critical history of interpretation, while its theoretical premises require substantial qualification when used as a normative methodology for determining the Qur'an's enduring meaning.

مبانی و روش‌های قرآنی نقد استعمار غرب در اندیشه شهید امام خامنه‌ای

محمد مهدوی^۱، و مهدی منزله^۲، و محمد عظیمی^۳

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه:

Mo.mahdavi@tabrizu.ac.ir

۲. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه:

m.monazzah@tabrizu.ac.ir

۳. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه:

Mo.azimi@tabrizu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۲/۲۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۱/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۰۵ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۳/۲۹ کلیدواژه‌ها: شهید امام خامنه‌ای، استعمار غرب، نفی سیل، استکبارستیزی، وحدت اسلامی، جاهلیت مدرن، بصیرت‌افزایی	هدف: نقد استعمار غرب در اندیشه شهید امام خامنه‌ای، صرفاً موضعی سیاسی یا تاریخی نیست، بلکه بر منظومه‌ای قرآن‌بنیان از اصول معرفتی، فقهی و تمدنی استوار است. هدف از پژوهش حاضر، تبیین مبانی قرآنی نقد استعمار و استخراج روش‌های مقابله با آن در منظومه فکری ایشان است. روش پژوهش: این پژوهش با اتخاذ رویکرد کیفی و با استفاده از روش «تحلیل محتوای جهت‌دار» انجام شده است. داده‌های تحقیق نیز به‌طور مستقیم از بیانات و مکتوبات معظم‌له و آیات مرتبط قرآن کریم گردآوری و تحلیل شده‌اند. یافته‌ها: بررسی‌ها نشان می‌دهد قاعده فقهی نفی سیل، مستند به آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»، محور بنیادین استعمارستیزی است که در دو بُعد سلبی (نفی هرگونه سلطه بیگانه) و ایجابی (الزام به استقلال، عزت و قدرت‌آفرینی درونی) عمل می‌کند. همچنین استکبارستیزی، وحدت اسلامی بر پایه آیه «وَاغْتَمِبُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» و نقد تمدنی غرب با تکیه بر استعاره جاهلیت مدرن، از دیگر مبانی اصلی این اندیشه است. در سطح روش‌ها نیز شش راهبرد قرآنی استخراج شد: دشمن‌شناسی با تأکید بر جهاد تبیین، اتحاد امت اسلامی، خودباوری و تحول درونی (مبنتی بر آیه «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ مَا يُقُومُ...»)، تحول علوم انسانی (مبنتی بر «تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ»)، نقد غرب از موضع استقلال (با الهام از «وَلَا تُزَكُّوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا») و بصیرت‌افزایی عمومی بر پایه آیه «عَلَى تَعْيِزَةٍ». نتیجه‌گیری: برآیند پژوهش اثبات می‌کند که اندیشه استعمارستیزانه شهید امام خامنه‌ای، چارچوبی تحلیلی، نظام‌مند و قرآن‌بنیان برای نقد معرفتی تمدن غرب ارائه می‌کند و الگویی جامع و عزتمند برای تمدن‌سازی نوین اسلامی ترسیم می‌سازد.

استناد: مهدوی، محمد؛ و منزله، مهدی؛ و عظیمی، محمد (۱۴۰۵). مبانی و روش‌های قرآنی نقد استعمار غرب در اندیشه

شهید امام خامنه‌ای. *قرآن پژوهی خاورشناسان*. ۲۱ (۴۰)، ۲۵۵-۳۵۴.

<https://doi.org/10.22034/jqopv.2025.18995.1389>

نویسندگان.

ناشر: جامعة المصطفى العالمية.

مقدمه

استعمار غرب، در گذر تاریخی خود از شکل کلاسیک اشغال نظامی و استثمار مستقیم منابع تا گونه‌های پیچیده‌تر «نو» و «فرانو»، هرگز به پدیده‌ای پایان‌یافته تبدیل نشده؛ بلکه همواره با تغییر لباس و ابزار، بر حیات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جوامع اسلامی سایه افکنده است. این تداوم تاریخی، پرسش‌هایی بنیادین را نه در سطح تحلیل‌های مرسوم اقتصادی یا جامعه‌شناختی، بلکه در عرصه معرفت‌شناسی سیاسی و دینی برمی‌انگیزد: آیا می‌توان برای نقد این پدیده، از منبعی فراتر از تحلیل‌های زمینی متداول سخن گفت؟ و آیا اساساً نقد استعمار، نیازمند مبانی‌ای است که از عمق هستی‌شناختی و انسان‌شناختی دین سرچشمه بگیرد؟

در میان گفتمان‌های موجود، رویکردی که با تکیه بر قرآن کریم و با قرائتی اجتهادی و تمدنی به نقد استعمار می‌پردازد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چرا که نه تنها به نفی سلطه ظاهری پستنده می‌کند، بلکه ریشه‌های معرفتی آن را در نظام ارزشی غرب جستجو کرده و در برابر آن، الگویی از عزت، استقلال و قدرت درونی مبتنی بر سنت‌های الهی ترسیم می‌نماید. در این میان، اندیشه رهبر شهید (آیت الله سید علی خامنه‌ای) به عنوان یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های این رویکرد، سرشار از ارجاعات قرآنی و استنتاج‌های فقهی-سیاسی ناظر به وضعیت معاصر است. با این حال، مسئله اساسی آن است که این اندیشه، در سطح بیانات و سخنرانی‌ها باقی نمانده، بلکه به صورت نظامی از مفاهیم به هم پیوسته ظاهر شده که می‌توان آن را به عنوان یک «چارچوب تحلیلی قرآن‌بنیان» بازخوانی کرد؛ چارچوبی که در عین برخورداری از انسجام درونی، نیازمند استخراج صریح، دسته‌بندی نظام‌مند و صورت‌بندی مفهومی دقیق است.

بنابراین، مسئله اصلی پژوهش را می‌توان در این پرسش خلاصه کرد که: «مبانی قرآنی نقد استعمار در اندیشه رهبر شهید چیست و بر اساس آن، چه روش‌هایی برای مقابله با استعمار، به ویژه در گونه‌های نو و فرانو، ترسیم شده است؟» پرسشی که پاسخ به آن، نه تنها به فهم دقیق‌تر یکی از مهمترین ابعاد فکری رهبر شهید یاری می‌رساند، بلکه می‌تواند الگویی برای نظریه‌پردازی بومی نقد سلطه، با تکیه بر قرآن، ارائه دهد و از این رهگذر، راه را برای طراحی راهبردهایی عزتمندانه و غیروابسته در برابر پروژه‌های سلطه‌گراانه معاصر هموار سازد. ضرورت این پژوهش، از آنجا ناشی می‌شود که در عصر «استعمار فرانو» - که با تسلط بر ذهنها، فرهنگها و علوم انسانی همراه است - رویکردهای صرفاً تاریخی یا اقتصادی، دیگر کارایی پیشین را ندارند و تنها نقدی مبتنی بر جهان‌بینی مستقل و منبع وحیانی می‌تواند افق جدیدی برای رهایی و تمدن‌سازی اسلامی بگشاید.

پیشینه پژوهش: پژوهش‌های انجام‌شده درباره غرب‌شناسی، استعمار و اندیشه سیاسی شهید امام خامنه‌ای رحمته‌الله، اگرچه در سال‌های اخیر گسترش یافته، اما عمدتاً به جنبه‌های جزئی این موضوع پرداخته‌اند و کمتر اثری را می‌توان یافت که به‌صورت نظام‌مند به استخراج مبانی و روش‌های قرآنی نقد استعمار و تمدن غرب در یک ساختار منسجم پرداخته باشد. در ادامه، مهم‌ترین پژوهش‌های مرتبط با این مقاله مرور و تحلیل مقایسه‌ای می‌شوند.

۱. نادری باب اناری، (۱۳۹۸). «استعاره جاهلیت نوین و نقد تمدن غرب در دیدگاه حضرت شهید امام خامنه‌ای رحمته‌الله». نویسنده نشان می‌دهد که در این نگاه، تمدن غرب در تداوم مسیر جاهلیت صدر اسلام گام برمی‌دارد و دو مؤلفه «شهوت‌رانی مهارگسیخته» و «خشونت سلطه‌طلبانه» را هسته مرکزی آن می‌داند.

۲. شریعتی و عباسی شاهکوه، (۱۳۹۷). «تبارشناسی و برابر نهاد نظریه جاهلیت مدرن در اندیشه سیاسی شهید امام خامنه‌ای رحمته‌الله». این مقاله به تبارشناسی مفهوم جاهلیت مدرن در اندیشه رهبری پرداخته و ریشه‌های قرآنی، روایی و تاریخی آن را واکاوی می‌کند. این دو مقاله در چارچوب «نقد تمدنی» باقی می‌ماند و به مبانی و روش‌های مقابله با استعمار نمی‌پردازد.

۳. منتظری (۱۳۹۴). «دکترین شهید امام خامنه‌ای رحمته‌الله در مواجهه با جاهلیت مدرن». این مقاله راهبردهای رهبری در مقابله با جاهلیت مدرن را تبیین می‌کند. این مقاله صرفاً به یک روش (بصیرت‌افزایی) محدود است و از تبیین نظام‌مند مبانی و روش‌های چندگانه قرآنی نقد استعمار تهی است.

۴. ارجینی (۱۳۸۹). «استعمار فرانو: با نگاهی به بیانات مقام معظم رهبری». نویسنده نشان می‌دهد که قدرت‌های استعماری با گسترش وسایل ارتباط جمعی و تبدیل جهان به دهکده جهانی، از ابزارهای رسانه‌ای برای سلطه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی استفاده می‌کنند. حکیم فرزانه انقلاب، مهم‌ترین شیوه استعمار فرانو را «تهاجم فرهنگی رسانه‌ای» می‌داند که راهکار برون‌رفت از آن، «بیداری اسلامی» است.

۵. داوری و مصالی‌پور یزدی (۱۴۰۰). «بررسی تناظر محتوایی استکبارستیزی در اندیشه سیاسی شهید امام خامنه‌ای رحمته‌الله و قرآن کریم». این مقاله صرفاً به مفهوم «استکبار» (یکی از مبانی) پرداخته و از سایر مبانی مانند نفی سیل، وحدت اسلامی و نقد تمدنی غافل است. همچنین روش‌های قرآنی مقابله با استعمار را تبیین نکرده است.

۶. نرمانی، حسن و همکاران (۱۴۰۰). «نقد تمدن نوین غرب از منظر گفتمان انقلاب اسلامی با تأکید بر آراء حضرت شهید امام خامنه‌ای (مدظله العالی)». نویسندگان نشان می‌دهند که «سیطره علم تجربی»، «سکولاریسم»، «اومانیسم» و «لیبرالیسم» از مهم‌ترین مؤلفه‌های قابل نقد در تمدن غرب هستند. مقاله صرفاً بر «نقد» متمرکز است و به روش‌های قرآنی «مقابله» با استعمار نمی‌پردازد. همچنین از استخراج نظام‌مند مبانی قرآنی نقد استعمار غافل است.

۷. پژوهشگران متعدد (۱۴۰۴). مجموعه مقالات همایش «ما و غرب در آراء و اندیشه شهید امام خامنه‌ای (مدظله العالی)». این همایش که از آبان‌ماه ۱۴۰۳ آغاز شده، با محورهایی همچون «چیستی تمدن غرب و بایسته‌های شناخت آن»، «ماهیت استعماری غرب»، «راهبردها و روش‌های غرب در سلطه بر جهان»، «انقلاب‌های ضداستعماری»، «دکترین مقاومت» و «ماهیت استعماری آمریکا و رژیم صهیونیستی» برگزار شده است. این همایش نشان‌دهنده عزم علمی برای نظام‌مندسازی اندیشه رهبری درباره «ما و غرب» است. مقالات این همایش هنوز به‌صورت مجموعه‌ای مدون منتشر نشده‌اند و دسترسی به آنها محدود است. همچنین این همایش بیشتر بر ابعاد «تاریخی و سیاسی» استعمار متمرکز است تا بر «مبانی و روش‌های قرآنی» نقد و مقابله با آن.

۸. ریاحی مهر (۱۴۰۰). «راهکارهای قرآنی مقابله با توطئه‌های آمریکا علیه انقلاب اسلامی». نویسنده در این مقاله با تکیه بر آیات قرآن، راهبردهای مقابله با سیاست‌های خصمانه آمریکا را بررسی می‌کند. با این حال، این پژوهش صرفاً بر دولت آمریکا به‌عنوان مصداق از استکبار متمرکز دارد و از تحلیل کلیت استعمار غرب و سیر تطور تاریخی آن غافل است. همچنین، فاقد تبیین مبانی نظری و معرفتی نقد استعمار در اندیشه شهید امام خامنه‌ای (مدظله العالی) بوده و نتوانسته ارتباط نظام‌مندی میان مبانی قرآنی و شیوه‌های چندگانه مقابله برقرار سازد.

۹. حسین‌شاه (۱۳۹۸). «عوامل تحول رویکردها در مطالعات قرآنی غرب». این مقاله به بررسی انگیزه‌ها و دلایل دگرگونی در جهت‌گیری خاورشناسان غربی در مواجهه با قرآن کریم می‌پردازد. اگرچه این پژوهش جنبه‌ای از نقد معرفتی غرب در حوزه مطالعات قرآنی را روشن می‌کند، اما متمرکز آن بر سیر تحول خاورشناسی است و به حوزه نقد استعمار و جنبه‌های تمدنی، فقهی و سیاسی آن ورود نکرده است. افزون بر این، پژوهش مذکور هیچ‌گونه ارتباط یا تناظری با هندسه فکری و منظومه اندیشگانی رهبر انقلاب در نقد استعمار ندارد.

وجه تمایز و نوآوری مقاله حاضر در آن است که مسئله استعمار غرب را نه صرفاً به مثابه یک پدیده سیاسی، تاریخی یا ژئوپلیتیکی، بلکه به عنوان مسئله‌ای ریشه‌دار در ساخت قرآنی، معرفتی و تمدنی بازخوانی می‌کند. بیشتر پژوهش‌های موجود، یا به توصیف اشکال استعمار کهن و نو بسنده کرده‌اند، یا دیدگاه‌های سیاسی رهبران انقلاب اسلامی را بدون استخراج نظام‌مند مبانی قرآنی آن بررسی کرده‌اند. نوآوری این مقاله در آن است که با روش تحلیل محتوای جهت‌دار، از یک سو مبانی قرآنی نقد استعمار در اندیشه شهید امام خامنه‌ای رحمته‌الله را استنباط و صورت‌بندی می‌کند و از سوی دیگر، روش‌های عملی و تمدنی مواجهه با آن را از دل همین مبانی استخراج می‌نماید. همچنین مقاله، با پیوند میان قاعده نفی سبیل، استکبارستیزی، وحدت اسلامی، جهاد تبیین، تحول علوم انسانی و نقد تمدنی غرب، الگویی منسجم برای فهم و مواجهه فعال با استعمار فرانو ارائه می‌دهد؛ الگویی که در پژوهش‌های پیشین کمتر به صورت یک منظومه تحلیلی یکپارچه تبیین شده است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر از نظر هدف، بنیادی-نظری و از نظر ماهیت، کیفی است که با رویکرد تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار انجام شده است. این رویکرد با بهره‌گیری از چارچوب نظری موجود (مفاهیم استعمار کهنه، نو و فرانو، قاعده نفی سبیل و استکبارستیزی) به بررسی متون دینی و بیانات سیاسی می‌پردازد تا مبانی قرآنی نقد استعمار و روشهای متناظر مقابله با آن را در اندیشه شهید امام خامنه‌ای استخراج و نظام‌مند کند.

جامعه پژوهش، کلیه داده‌های مرتبط با موضوع که شامل متون دینی: قرآن کریم و تفاسیر معتبر شیعه و اهل سنت که در مقاله بدانها استناد شده است، بیانات و مکتوبات امام شهید: شامل سخنرانیها، پیامها، دیدارها و بیانیه‌های معظم له از سال ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۴ که در منابع مقاله فهرست شده‌اند، و متون تاریخی و سیاسی: منابع مرتبط با تاریخ استعمار و امپریالیسم که در بخش مفاهیم به کار رفته‌اند.

نمونه‌گیری به روش هدفمند انجام شده است. معیار انتخاب، در آیات و تفاسیر: شامل بودن مفاهیمی چون «استکبار»، «استضعاف»، «ظلم»، «سلطه جویی»، «فساد فی الارض»، «نفی سبیل»، «وحدت» و «عدالت». در بیانات رهبری: انتخاب قطعاتی از سخنرانیها که به صراحت یا با اشاره‌ای روشن به نقد استعمار، استکبارستیزی، خودباوری، علوم انسانی، جهاد تبیین یا بصیرت پرداخته باشند. در منابع تاریخی: گزینش آثاری که به رابطه استعمار و تمدن غرب پرداخته‌اند.

واحد تحلیل در این پژوهش، «مضمون» است؛ یعنی هر جمله، عبارت، آیه یا پاراگراف تفسیری که به طور صریح یا ضمنی حاوی مؤلفه‌های نقد سلطه‌گری، استثمار، یا روشهای مقابله با آن باشد. در مورد بیانات رهبری، هر سخنرانی به عنوان یک متن مستقل در نظر گرفته شده و واحد تحلیل، بخشهایی از آن است که به پرسش پژوهش مرتبط می‌شود. فرایند تحلیل در سه مرحله انجام شده است:

الف) ابتدا کلیه متون نمونه (آیات، تفاسیر و بیانات) چندین بار مطالعه شدند و تمامی مفاهیم اولیه ای که به نوعی با نقد استعمار، سلطه، استثمار یا روشهای مقابله ارتباط داشتند، به صورت کدهای اولیه استخراج گردیدند. برای نمونه، از آیات، کدهایی چون «نهی از اطاعت ظالمان»، «نفی ولایت کافران»، «تأکید بر کرامت انسانی»، «مبارزه با اشرافی‌گری» و از بیانات رهبری، کدهایی چون «دشمن شناسی»، «جهاد تبیین»، «خودباوری»، «نقد دموکراسی پول محور» و «بصیرت افزایی» ثبت شدند.

ب) در این مرحله، کدهای اولیه بر اساس شباهت‌های معنایی و ارتباط مفهومی، دسته بندی شده و در قالب مقوله‌های اصلی سازماندهی شدند. دو مقوله اصلی پدید آمد: مقوله «مبانی قرآنی نقد استعمار» که شامل زیرمقوله‌های: قاعده نفی سبیل، استکبارستیزی به مثابه دستور الهی، وحدت اسلامی در برابر آموزش استعماری تفرقه، و نقد تمدنی غرب (جاهلیت مدرن، دموکراسی پول محور، خوی استکباری و بن بست تئوریک) می‌شود.

مقوله «روشهای قرآنی مقابله با استعمار» که شامل زیرمقوله‌های: دشمن شناسی و روشن بینی، اتحاد و همبستگی امت اسلامی، خودباوری و قدرت آفرینی درونی، تحول در علوم انسانی، نقد غرب از موضع استقلال و عدم تقلید و بصیرت افزایی عمومی می‌گردد.

ج) در گام نهایی، با ادغام مقوله‌های محوری و بررسی روابط میان آنها، یک چارچوب مفهومی جامع ترسیم شد که پیوند میان مبانی قرآنی (به عنوان ریشه‌های نظری) و روشهای عملی (به عنوان راهکارهای اجرایی) را در اندیشه امام شهید نشان می‌دهد. این چارچوب در بخش نتیجه گیری مقاله به صورت نظام مند ارائه شده است.

برای افزایش اعتبار و پایایی یافته‌ها، با مراجعه به چند تفسیر معتبر (شیعه و اهل سنت) و مقایسه برداشت‌های تفسیری و نیز تطبیق بیانات رهبری با آن تفاسیر، از اشتراک معنایی و انسجام یافته‌ها اطمینان حاصل شده است.

الف. مفاهیم و گونه‌شناسی استعمار در اندیشه شهید امام خامنه‌ای

پیش‌نیاز ورود به هر بحثی، اطلاع از اصطلاحات و مفاهیم کاربردی و پرتکرار آن مبحث است؛ لذا در این بخش به تبیین و توضیح برخی از مفاهیم و اصطلاحات اساسی این تحقیق می‌پردازیم:

۱. تعریف استعمار

استعمار در لغت به معنای عمران و آبادانی است. (ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۶۰۴/۴؛ دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۸۳۴/۲؛ انوری، ۱۳۸۲: ۳۸۱/۱؛ معین، ۱۳۶۰: ۲۵۲/۱) و در قرآن نیز به همین معنا به کار رفته است (هود: ۶۱). اما در اصطلاح سیاسی، استعمار به تسلط یک ملت قدرتمند بر ملتی ضعیف‌تر گفته می‌شود؛ این تسلط می‌تواند سیاسی، نظامی، اقتصادی یا فرهنگی باشد (آشوری، ۱۳۸۶: ۲۶) و هدف از آن، بهره‌کشی از سرزمین (مهرداد، ۱۳۶۳: ۱۶) و منابع انسانی، اقتصادی و فرهنگی کشور مورد استعمار است (صدری افشار، ۱۳۷۷: ۶۳) از سوی دیگر، واژه «استعمار» از ریشه «ثمر» به معنای خواستن فزونی و رشد گرفته شده (طریحی، ۱۳۷۵: ۲۳۷/۳) و در کاربرد رایج، به تصاحب معادن، ذخایر، تولیدات و دارایی‌های کشورهای ضعیف توسط یک کشور قدرتمند اطلاق می‌شود (انوری، ۱۳۸۲: ۳۶۳-۳۶۴/۱). امروزه استعمار با مفهوم «امپریالیسم» پیوند خورده و یک رفتار امپریالیستی شناخته می‌شود؛ یعنی قدرتی که قصد دارد از مرزهای ملی و قومی خود فراتر رود و سرزمین‌ها، ملت‌ها و اقوام دیگر را تحت سلطه خود درآورد (آشوری، ۱۳۸۶: ۲۷).

رهبر شهید بر آن است که واژه «استعمار» در ظاهر به معنای «طلب عمران و آبادانی» است، اما در عمل، غرب آن را به قالب «نابودی و غارت کشورهای شرقی» درآورده است. وی با استناد به آمارهای تاریخی، جنایات غرب در هند و اندونزی را یادآور می‌شود تا نشان دهد که حقیقت استعمار، نه آبادانی که ویرانی و سلطه‌گری بوده است.

با توجه به کاربردهای گوناگون و گاه همپوشان مفاهیم یادشده در ادبیات سیاسی و قرآنی، برای پرهیز از هرگونه ابهام، لازم است نسبت و تفاوت این چهار مفهوم به روشنی مشخص شود. از این رو، جدول زیر تفاوت‌های بنیادین آنها را از حیث «ریشه مفهومی»، «حوزه کاربرد»، «نوع کنش» و «رابطه با قدرت» نشان می‌دهد:

مفهوم	ریشه مفهومی	حوزه کاربرد	نوع کنش	رابطه با قدرت
استعمار	سیاسی - تاریخی (قراردادی در علوم سیاسی)	تسلط یک کشور بر سرزمین و ملتی دیگر از طریق اشغال، نفوذ یا حاکمیت غیرمستقیم	سلطه سرزمینی، سیاسی و نظامی؛ با اهداف بهره‌کشی و تحمیل اراده	قدرت مستقیم یا غیرمستقیم دولت استعمارگر بر سرزمین و مردم مستعمره
امپریالیسم	نظری - ساختاری (در علوم سیاسی و روابط بین الملل)	سیاست فراگستری قدرت‌های بزرگ برای توسعه نفوذ فرامرزی، بدون الزام به اشغال نظامی	گسترش نفوذ اقتصادی، نظامی، فرهنگی و سیاسی فراتر از مرزهای ملی	قدرت ساختاری نظام بین الملل که ممکن است از طریق نهادهای بین المللی، شرکت‌های فراملی یا مداخلات نظامی اعمال شود
استثمار	اقتصادی (ریشه قرآنی «ثمر» به معنای بهره‌برداری)	تصاحب منابع، معادن، تولیدات و نیروی کار کشورهای ضعیف	بهره‌کشی اقتصادی و ارزش افزوده بدون جبران عادلانه	قدرت اقتصادی که معمولاً در چارچوب استعمار یا امپریالیسم تحقق می‌یابد
استکبار	قرآنی - اخلاقی - سیاسی (برگرفته از آیات قرآن و سنت انبیا)	روحیه خود برتری، سلطه جویی و نفی ارزشهای دیگران؛ در دو سطح فردی (اخلاقی) و ساختاری (سیاسی)	تحقیر، زورگویی، مداخله مالکانه و نفی استقلال دیگران	قدرت مبتنی بر برتری طلبی که میتواند در قالب نظام سلطه جهانی یا رفتار دولت‌های مستکبر ظاهر شود

۲. گونه‌شناسی استعمار: از استعمار کهن تا استعمار فرانو

در فرهنگ سیاسی، سه مفهوم «استعمار کهنه»، «استعمار نو» و «استعمار فرانو» مطرح است. الف. استعمار سنتی (کهنه): در استعمار کهنه، که با قدرت نظامی، اشغال سرزمین‌ها و غارت مستقیم منابع همراه بود، کشور استعمارگر با اعمال زور به طور مستقیم در امور مستعمرات دخالت می‌کرد و خود در رأس آن کشورها حکمرانی می‌کردند و به چپاول ثروت آنها می‌پرداختند و حکومت‌های بومی زیر نظر نماینده کشور استعمارگر اداره می‌شدند (بابایی، ۱۳۶۵: ۴۴/۱).

ب. استعمار نو: استعمار نو، شیوه‌ای استعماری بوده که از طریق کودتاها، انقلاب‌های رنگین و نفوذ سیاسی اعمال می‌گردد. در این نوع استعمار به جای دخالت مستقیم و آشکار، استقلال ظاهری مستعمرات را پذیرفتند و افراد دست‌نشانده و وفادار به خود را بر سر کار آوردند تا از این طریق، سیاست‌ها و اهدافشان را به صورت پنهانی در آن کشورها دنبال کنند (همان، ۴۵/۱). ریشه‌های استعمار نو را در تحولات علمی و فلسفی سده پانزدهم میلادی در اروپا جستجو می‌کنند. هم‌زمان با ظهور صنایع ماشینی جدید و نیاز به تأمین مواد اولیه و بازار صدور کالاهای کارخانه‌ای (منصوری، ۱۳۶۱: ۱۳۶).

ج. استعمار فرانو: استعمار فرانو در واقع، اشغال پایدار غیرمستقیم و بدون اعتراض مردمی با عبور از حاکمان سیاسی است. خطرناک‌ترین گونه استعمار به شمار می‌رود و از طریق جهانی‌سازی، فرهنگ‌سازی، تربیت افراد در تخصص‌های علوم انسانی و در دست گرفتن پست‌های کلیدی کشورها بدون هزینه نظامی انجام می‌شود. (صفحات ج، ۱۳۸۷: ۱۲-۱۳).

در ادبیات سیاسی جمهوری اسلامی، این تعبیر به صورت برجسته در بیانات رهبر شهید در دیدار با مسئولان سازمان صدا و سیما مطرح گردید، از مفاهیم جدید ادبیات و گفتمان سیاسی حاکم بر نظام بین‌الملل است. ایشان در این دیدار فرمودند: «تلاش طبقه زرسالاران اقتدارطلب برای تسلط بر منابع حیاتی و مالی جهان، آغازگر استعمار فرانو و کاملاً جدید است» (سخنرانی مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان، ۱۳۸۳/۰۹/۱۱). ایشان در این باره تصریح می‌کنند که «ما هرچند در دوره استعمار فرانو هستیم و استعمار ذهن و جنگ نرم، اما غربی‌ها نشان داده‌اند که پست‌تر از این حرف‌ها هستند و اگر منافعشان ایجاب کند، به همان استعمار کهنه و سخت‌افزار و تجزیه و اشغال هم فکر می‌کنند». این بدان معناست که با استعمار ترکیبی روبه‌رو هستیم که تمامی لایه‌های سلطه را با هم به کار می‌گیرد.

ب. مبانی قرآنی نقد استعمار غرب

پس از آشنایی با مفاهیم استعمار کهنه، نو و فرانو، این پرسش اساسی مطرح می‌شود که آیا می‌توان بر پایه متون دینی، به ویژه قرآن کریم، به نقد این پدیده پرداخت؟ در نگاه قرآن، هر گونه سلطه‌گری، استثمار و تحمیل اراده یک گروه بر گروه دیگر، نه تنها با اصل کرامت انسانی و عدالت الهی در تعارض است، بلکه ریشه در استکبار و طغیان دارد. آیات متعددی از قرآن، با نفی ظلم و

بیگانه‌سوزی، خطاب به مؤمنان هشدار می‌دهد که سلطه‌پذیری در برابر قدرت‌های زورگو، خلاف مشی توحیدی است. از این رو، قرآن نه تنها به عنوان کتاب هدایت، بلکه به عنوان منشور نفی استعمار و استثمار، می‌تواند چارچوبی محکم برای نقد تاریخی و معاصر استعمار غرب ارائه دهد. در ادامه، به برخی از این مبانی اشاره می‌شود.

۱. قاعده نفی سبیل؛ محور قرآنی استعمارستیزی

رهبر شهید با استناد به آیه شریفه «لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱)، قاعده نفی سبیل را به عنوان محور قرآنی استعمارستیزی و اصل عزتمندی مسلمانان در سیاست خارجی و روابط بین‌الملل مطرح می‌کند. وی به صراحت بر این باور است که اسلام مصداق تام و تمام آن دینی بود که با حمله و یورش همه‌جانبه و متجاوزانه دول استعماری به مناطق اسلامی، حقیقتاً معارضا می‌کرد (بیانات در دیدار اعضای شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی و مسئولان ستاد برگزاری دهه‌ی فجر انقلاب اسلامی، ۱۳۶۹/۱۰/۱۱). با این حال، برای پرهیز از هرگونه تعمیم نادرست، لازم است ابتدا دامنه، قیود و اختلافات تفسیری و فقهی این قاعده به روشنی تبیین شود.

مفسران در تفسیر آیه نفی سبیل، سه دیدگاه اصلی دارند:

دیدگاه اول (ناظر به آخرت): برخی مفسران، از جمله علامه طباطبایی در المیزان، آیه را ناظر به روز قیامت دانسته‌اند؛ بدین معنا که در آخرت، کافران هیچ حجت و برهانی بر مؤمنان نخواهند داشت. بر اساس این دیدگاه، آیه به تنهایی نمی‌تواند مبنای قاعده‌ای فقهی برای نفی سلطه در دنیا باشد (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۱۶/۵).

دیدگاه دوم (نفی حجت و برهان): برخی «سبیل» را به معنای «حجت» تفسیر کرده‌اند؛ یعنی خداوند در قیامت، هیچ حجت و دلیل شرعی برای کافران بر مؤمنان قرار نداده است (قرشی، ۱۳۷۵: ۴۷۲/۲).

دیدگاه سوم (عمومیت و شمول دنیوی): دیدگاه مشهور و راجح در میان فقیهان و مفسران معاصر آن است که آیه، هرگونه استیلاء و سلطه کافران بر مؤمنان را در دنیا و آخرت نفی می‌کند. بر این اساس، «سبیل» به صورت «نکره در سیاق نفی» آمده و معنای عموم دارد و قاعده نفی سبیل به عنوان یک قاعده فقهی معتبر، هرگونه سلطه کافران بر مسلمانان را در عرصه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی نفی می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۷۵/۴). از این رو، هرگونه عهدنامه یا تفاهمی که راه نفوذ کفار بر مسلمانان را بگشاید، حرام شمرده می‌شود و مؤمنان موظف به مقابله با آن هستند (قرآنی، ۱۳۸۸: ۱۹۱/۲؛ رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷: ۳۴۲/۴).

فقه‌های شیعه و اهل سنت مفاد این قاعده را پذیرفته‌اند و آن را از قواعد مسلم فقهی به شمار آورده‌اند. با این حال، حتی در چارچوب دیدگاه سوم نیز قاعده، دارای قیود و محدودیت‌های مهمی است که نباید از آنها غفلت کرد. بنابراین نفی سبیل به معنای نفی «سلطه» و «استیلاء» است، نه نفی مطلق هرگونه «رابطه» یا «تعامل». از این رو، تفکیک میان مفاهیم زیر ضروری است:

بنابراین، آنچه قاعده نفی سبیل تحریم می‌کند، «سلطه» و «استیلاء» است، نه مطلق رابطه، تعامل، تعاون یا حتی معاهده. قاعده، هر عمل، قرارداد و تصمیمی را که زمینه‌ساز حاکمیت و سلطه کافران باشد، نفی می‌کند؛ اما روابطی که در چارچوب عزت، استقلال و عدم سلطه‌پذیری تعریف شوند، در دایره شمول قاعده قرار نمی‌گیرند.

بر اساس این تفکیک، قاعده نفی سبیل در اندیشه رهبر شهید، نه به معنای نفی مطلق هرگونه رابطه با غرب، بلکه به عنوان چهارچوبی برای تشخیص «مرز سلطه» به کار می‌رود. ایشان با تأکید بر جنبه سلبی قاعده (نفی هرگونه سلطه بیگانه)، همزمان بر جنبه ایجابی آن (قدرت‌آفرینی درونی، خودباوری و اتحاد اسلامی) تأکید دارند و آن را بنیانی استراتژیک برای تمدن‌سازی اسلامی و رد نظام سلطه جهانی می‌دانند. در عین حال، ایشان یادگیری علوم و فنون مفید از غرب را نه تنها منعی نمی‌دانند، بلکه بر آن تأکید نیز دارند؛ چراکه این یادگیری، در صورتی که با حفظ استقلال فکری و عزت ملی همراه باشد، نه تنها سلطه‌آور نیست، بلکه خود عاملی برای قدرت‌آفرینی و نفی سلطه محسوب می‌شود. بنابراین، «تعامل غیرسلطه‌پذیر» یا «وابستگی سلطه‌آور» تفاوت ماهوی دارد و قاعده نفی سبیل تنها نافی نوع دوم است (دیدار با کارگزاران نظام ۱۳۸۲/۲/۲۹).

۲. استکبارستیزی به مثابه دستور الهی

امام شهید در تبیین مفهوم استکبار بر ریشه قرآنی آن تأکید کرده و با تفکیک دو نوع خودبرتربینی (نوع صرفاً اخلاقی و نوع سلطه‌گر)، استکبار ستیز را نفی سلطه و استعمار غرب تعریف می‌نماید. ایشان نخستین مستکبر را ابلیس معرفی می‌کند و با استناد به آیات متعدد، استکبارستیزی را خط پیوسته همه انبیا می‌داند. از پیامبرانی چون نوح، هود، ابراهیم، شعیب تا موسی و پیامبر اسلام و امامان معصوم علیهم‌السلام، که همه در مقابل مستکبران سیاسی و اقتصادی ایستادگی کردند نام می‌برد.

استکبارستیزی در اندیشه سیاسی وی، مفهومی چندوجهی فراتر از مخالفت با قدرت‌های خارجی است. این مفهوم، مقابله با غرور، تکبر و ظلم در سطوح داخلی و بین‌المللی را در برمی‌گیرد و ابعاد سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دارد. با مفاهیم عدالت، آزادی و استقلال پیوند دارد و رهایی از تسلط ظالمانه را هدف می‌گیرد.

نقد استعمار در اندیشه رهبر شهید صرفاً یک موضع‌گیری سیاسی نیست، بلکه یک دستور الهی قلمداد می‌شود. او استکبارستیزی را با روح کلی قرآن پیوند می‌دهد و تأکید می‌کند که «تن دادن به استعمار با روح قرآن ناسازگار است». ایشان مکرراً بر وجوب دشمن‌شناسی قرآنی تأکید دارند و آن را پیش‌شرط هرگونه حرکت استعمارستیزانه می‌دانند.

در بیانات رهبر شهید، مؤلفه‌های اصلی استکبارستیزی را می‌توان در چهار محور زیر دسته‌بندی کرد:

۱. نفی سلطه و دخالت خارجی: ایشان استکبار را به معنای «نرفتن زیر بار مداخله جویی و تحمیل قدرت استکبارگر» تعریف کرده و آن را «یک چیز پیچ و خم دار پیچیده‌ای» نمی‌دانند. برای نمونه، در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان می‌فرمایند: «استکبارستیزی یعنی یک ملتی زیر بار مداخله جویی و تحمیل قدرت استکبارگر یا انسان مستکبر یا دولت مستکبر نرود» (دیدار دانش‌آموزان دانشجویان، ۱۳۹۲/۰۸/۱۲).

۲. بیداری و اراده ملت‌ها به عنوان بازدارنده استکبار: ایشان تنها عامل مهارکننده روح سرکش استکبار را «بیداری و اراده ملت‌ها» معرفی می‌کنند و می‌فرمایند که «در مقابل روح سرکش و طغیانگری که امروز استکبار دارد، فقط یک عامل وجود دارد که می‌تواند آن را مهار کند و جلو این طغیان‌گری را بگیرد و آن، بیداری و اراده ملت‌هاست» (بیانات در دیدار جمعی از جوانان اهواز، ۱۳۸۲/۰۵/۰۸).

۳. استقلال و عزت ملی در برابر انزوای تحمیلی: وی تأکید می‌کند که روحیه استکبارستیزی «هیچ انزوایی به دنبال ندارد» و برعکس، عزت و اقتدار ملی را تقویت می‌کند: «عزت مردم در کشور ما، بر اثر روح استکبارستیزی است. این روحیه ملی، هیچ انزوایی به دنبال ندارد» (بیانات در دیدار زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۷۷/۰۱/۰۱).

۴. استکبارستیزی در سطح داخلی و فراملی: استکبارستیزی در اندیشه رهبر شهید تنها به مقابله با قدرت‌های خارجی محدود نمی‌شود، بلکه شامل مبارزه با هرگونه بی‌عدالتی و خودبرتربینی در داخل کشور نیز می‌گردد. با این حال، در سطح فراملی، مصداق بارز استکبار امروز، «نظام سلطه جهانی» و به ویژه رفتار دولت‌های غربی معرفی می‌شود (بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۸۱/۰۸/۰۳).

در قرآن کریم، آیات متعددی وجود دارد که به مبارزه با ظلم و استکبار تأکید دارند و می‌توانند به عنوان مستندات قرآنی استکبارستیزی در اندیشه و بیان رهبر شهید انقلاب مورد استفاده قرار گیرند. این آیات شامل موارد زیر می‌شوند:

«الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا»؛ «کسانی که ایمان آورده‌اند، در راه خدا کارزار می‌کنند، و کسانی که کافر شده‌اند، در راه طاغوت می‌جنگند. پس با یاران شیطان بجنگید که نیرنگ شیطان در نهایت ضعیف است» (نساء: ۷۶).

این آیه بر تقابل همیشگی حق و باطل تأکید دارد و مؤمنان را به جهاد در راه خداوند فرا می‌خواند، در حالی که کافران در مسیر طاغوت و فساد قرار دارند. این آیه به مسلمانان اطمینان می‌دهد که نیرنگ‌های شیطان ضعیف است و پیروزی نهایی با اهل ایمان خواهد بود.

علامه طباطبایی در تفسیر المیزان بر این نکته تأکید دارد که ایمان و تقوا انسان را از خطرات نیرنگ‌های شیطان حفظ می‌کند و مبارزه مؤمنان برخاسته از ایمان به خداوند است، نه انگیزه‌های دنیوی (علامه طباطبایی، ۱۳۹۰: ۶۷۵/۴). آیت‌الله مکارم شیرازی در تفسیر نمونه، مبارزه الهی را در دو سطح اجتماعی و فرهنگی بررسی کرده و آن را عاملی برای گسترش عدالت و دفاع از مظلومان دانسته است، در مقابل جنگی که با انگیزه‌های سلطه‌جویی و منافع شخصی در راه طاغوت رخ می‌دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۲/۴).

طبری در جامع‌البیان به زمینه تاریخی این آیه پرداخته و مبارزه در راه خداوند را مأموریتی الهی برای حفظ ارزش‌های دینی معرفی می‌کند (طبری، ۱۴۱۲: ۱۰۷/۵)، در حالی که ابن‌کثیر در تفسیر القرآن‌العظیم بر تفاوت میان جهاد در راه خدا، همراه با تقوا و نیت خالص، و مبارزه در راه طاغوت، مبتنی بر هواپرستی و سلطه‌طلبی تأکید دارد، او همچنین به ضعف نیرنگ‌های شیطان اشاره می‌کند (ابن‌کثیر دمشقی، ۱۴۱۹: ۳۱۵/۲).

در تفسیر نور، حجت‌الاسلام قرائتی مقابله با طاغوت و یاران شیطان را لازمه ایمان دانسته و تأکید دارد که نیرنگ‌های کفار در برابر اراده خداوند بی‌اثر است. او بر درک ارزش جهاد در راه خدا و تلاش برای پیروزی نهایی حق تأکید دارد (قرائتی، ۱۳۸۸: ۱۰۸/۲).

رهبر شهید بارها به این آیه اشاره کرده‌اند و جهاد در راه خدا را از اصول اساسی انقلاب اسلامی معرفی نموده‌اند. ایشان مبارزه با استکبار جهانی و تلاش برای حفظ استقلال و عزت اسلامی را از

مظاهر عدالت‌طلبی دانسته و بر لزوم ایستادگی در برابر دشمنان اسلام تأکید کرده‌اند (بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران ۹۷/۱۱/۲۲). این آیه، مسلمانان را به استقامت، مبارزه با فساد، و اطمینان به پیروزی نهایی حق دعوت می‌کند و نشان می‌دهد که نیرنگ‌های شیطان و طاغوت، در برابر ایمان و تقوا، ضعیف و بی‌اثر خواهند بود.

«وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ»؛ «و اگر مؤمنید، سستی نکنید و غمگین مشوید، که شما برترید» (آل عمران: ۱۳۹)

این آیه مؤمنان را به استقامت، امید و پایداری در مسیر ایمان دعوت کرده و بر برتری اهل ایمان در پرتو اعتماد به وعده‌های الهی تأکید دارد. این آیه مسلمانان را به عدم تسلیم در برابر مشکلات فراخوانده و نشان می‌دهد که پیروزی حقیقی و عزت پایدار تنها در سایه ایمان و توکل به خداوند حاصل می‌شود.

علامه طباطبایی در تفسیر المیزان ایمان را عامل برتری و موفقیت مؤمنان در دنیا و آخرت دانسته و هشدار می‌دهد که سستی و ناامیدی از بزرگ‌ترین موانع تحقق وعده‌های الهی است (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۳۹/۴). آیت‌الله مکارم شیرازی در تفسیر نمونه، استقامت را کلید برتری معنوی و اجتماعی معرفی کرده و بر نقش ایمان در رفع اضطراب، پیشرفت و موفقیت در برابر چالش‌ها تأکید دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۰۷/۳).

طبری در تفسیر جامع البیان، زمینه تاریخی این آیه را در جنگ احد بررسی کرده و عدم تسلیم در برابر سختی‌ها را عامل پیروزی مسلمانان می‌داند (طبری، ۱۴۱۲: ۶۶/۴). ابن‌کثیر در تفسیر القرآن العظیم، این آیه را راهی برای احیای روحیه امت اسلامی معرفی کرده و تأکید دارد که سستی و یأس، ناشی از ضعف ایمان است و توکل به خداوند، راه مقابله با مشکلات به شمار می‌آید. (ابن‌کثیر دمشقی، ۱۴۱۹: ۱۱۰/۲).

در تفسیر اثنی عشری، حسینی شاه عبدالعظیمی این آیه را دعوتی به استقامت در مسیر حق دانسته و تصریح می‌کند که پیروزی نهایی نصیب کسانی خواهد شد که در راه ایمان و حقیقت صبور و مقاوم بمانند. او همچنین برتری معنوی و حقانیت را بالاتر از ظواهر دنیوی معرفی می‌کند (حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳: ۲۵۷/۲).

رهبر انقلاب اسلامی نیز این آیه را منبعی برای مقاومت در برابر استکبار معرفی کرده و تأکید دارند که ایمان، پایه عزت و استقلال امت اسلامی است. ایشان بر حفظ امید و تلاش برای تحقق

آرمان‌های الهی تأکید داشته‌اند (سخنرانی در محفل انس با قرآن کریم، ۱۳۹۸/۱/۲۵). این آیه، مسلمانان را به پایداری در مسیر ایمان، مقاومت در برابر سختی‌ها و اعتماد به وعده‌های الهی دعوت کرده و نشان می‌دهد که پیروزی نهایی با اهل ایمان خواهد بود.

عبارت کلیدی از بیانات	مفهوم استخراج شده	مبنای قرآنی مرتبط	نقش در نقد استعمار
زیر بار مداخله‌جویی و تحمیل قدرت استکبارگر نرفتن	نهی سلطه و دخالت خارجی	وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا (نساء: ۱۴۱)	نهی مشروعیت هرگونه سلطه بیگانه بر جوامع اسلامی
بیداری و اراده ملتها تنها عامل مهار استکبار	نقش آگاهی جمعی در بازدارندگی	إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ (رعد: ۱۱)	تأکید بر عاملیت ملتها در مقابله با استعمار
عزت مردم بر اثر روحیه استکبارستیزی است و انزوا ندارد	استقلال و عزت در برابر انزوای تحمیلی	وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (آل عمران: ۱۳۹)	نهی روایت استعمار مبنی بر انزوای استکبارستیزان
مبارزه با استکبار تنها به خارج محدود نمی‌شود	جامعیت استکبارستیزی (داخلی و فراملی)	الَّذِينَ آمَنُوا يقاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يقاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ (نساء: ۷۶)	نقد استعمار به مثابه جهادی همه‌جانبه (اقتصادی، فرهنگی، سیاسی)

بر اساس جدول فوق، در اندیشه رهبر شهید، استکبارستیزی یک مفهوم چندلایه است که از نفی دخالت خارجی آغاز و به بیداری جمعی، عزت ملی و جامعیت مبارزه (در سطوح داخلی و بین المللی) گسترش می‌یابد. هر یک از این مؤلفه‌ها، مبنای قرآنی مشخصی دارد و همگی در خدمت نقد و دفع استعمار غرب به عنوان بارزترین مصداق روح استکباری در عصر حاضر عمل می‌کنند. بدین ترتیب، بیانات ایشان نه مجموعه‌ای از شعارهای منفک، بلکه یک نظریه قرآنی منسجم برای مقابله با نظام سلطه است.

۳. وحدت اسلامی؛ دستور قرآنی در برابر توطئه‌های استعماری

یکی از برجسته‌ترین مستندات قرآنی وی در نقد استعمار، آیه شریفه «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل عمران: ۱۰۳) است. او تصریح می‌کند که «نقطه مقابل این آموزش قرآنی، آموزش استعماری است: اختلاف میان مسلمانان، یک عده، یک عده دیگر را تکفیر کنند، لعن

کنند، خود را از آنها بری بدانند. این چیزی است که امروز استعمار می‌خواهد» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۲/۰۳/۱۸). به عبارت دیگر، استعمار غرب برای سلطه بر جوامع اسلامی، نیازمند تفرقه و دشمنی‌های مذهبی و قومی است و ابزار تکفیر و لعن را تقویت می‌کند. ایشان با قید «فوری» بر درجه اهمیت این تکلیف تأکید می‌کنند: «امروز اتحاد و اتفاق بین مسلمانان، یک فریضه فوری است» (همان). دلیل آن را نیز پیامدهای مخرب اختلاف برمی‌شمارند: پیدایش تروریسم کور به بهانه اختلافات مذهبی، راحت‌نفس شدن رژیم صهیونیستی، و توطئه‌های مستمر استعمار برای ایجاد حادثه به هنگام نزدیکی کشورهای اسلامی (همان). یکی از نکات نغز و بنیادین در نظر او، معیار قرآنی برای تشخیص جبهه حق از باطل در مسئله وحدت است: «امروز هر حنجره‌ای که به وحدت دنیای اسلام دعوت کند، حنجره الهی است، ناطق من الله است. هر حنجره‌ای و زبانی که ملت‌های مسلمان را، مذاهب اسلامی را، طوایف گوناگون اسلامی را به دشمنی با یکدیگر تحریک کند و عصبیت‌ها را علیه یکدیگر تحریک کند، ناطق من الشیطان است» (همان).

رهبر شهید کنونی را چنین توصیف می‌کند: «دنیای غرب، دستگاه استعمار، گردانندگان کمپانی‌های نفتی و تجاری بزرگ دنیا، این کارتل‌ها و تراستها، همه دارند پول خرج می‌کنند، نقشه‌ریزی می‌کنند برای اسلام‌ستیزی». در برابر این هجمه، «مسلمانها باید به عناصر قدرت خودشان برگردند» و «یکی از مهمترین عوامل اقتدار، همین اتحاد و اتفاق است». بنابراین وحدت اسلامی نه یک شعار احساسی، بلکه راهبردی عینی برای افزایش توانمندی و بازدارندگی در برابر استعمار است (همان). از منظر رهبری، بازگشت به قرآن و پیامبر، همان «حبل الله»ی مشترکی است که می‌تواند تمام مرزبندی‌های ساختگی استعمار را از میان بردارد بنابراین، وحدت اسلامی در اندیشه ایشان نه یک شعار احساسی، بلکه راهبردی قرآنی برای مقابله با استعمار محسوب می‌شود.

۴. مستندات قرآنی نقد تمدنی غرب

نقد تمدنی غرب نزد رهبر شهید، برخلاف بسیاری از تحلیل‌های رایج، یک «نقد معرفتی» است که ریشه در قرآن دارد. رهبر شهید با بهره‌گیری از قرآن، مؤلفه‌های بنیادین تمدن غربی را با الگوهای قرآنی مقایسه و نقد می‌کند:

مؤلفه اول: استعاره جاهلیت مدرن

تحلیل‌گران بر این باورند که هسته اصلی نگاه انتقادی رهبر شهید به تمدن غرب، استعاره جاهلیت مدرن است؛ استعاره «جاهلیت مدرن» در منظومه فکری وی، نه یک توصیف احساسی، بلکه یک نظریه انتقادی معرفت‌شناختی است که تمدن غرب را به مثابه تداوم و تشدید مسیر جاهلیت صدر اسلام تحلیل می‌کند (بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت، اسلامی، ۱۳۹۴/۱۰/۰۸).

وی با بهره‌گیری از آیات متعدد قرآنی، دو مؤلفه محوری «شهوت‌رانی مهارگسیخته» و «خشونت سلطه طلبانه» را هسته مرکزی تمدن غربی می‌دانند و تفاوت آن با جاهلیت قدیم را در «تجهیز شدن به پیشرفته‌ترین دستاوردهای علمی و فناوریانه» معرفی می‌کنند (در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلام ۱۳۹۴/۰۲/۲۶). در ادامه، نحوه استناد ایشان به سه آیه کلیدی در این زمینه، با تفکیک سه مرحله تفسیری، تبیین می‌شود.

الف) «سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ» (س: ۳۶).

مرحله اول: معنای تفسیری آیه: این آیه، خداوند را از هرگونه نقص و شریک منزه می‌داند و بر اصل «زوجیت» در تمام آفریده‌ها تأکید می‌کند. «آزواج» به معنای جفتها و همسران است و آیه می‌فرماید که تمام موجودات - از آنچه زمین می‌رویانند، از خود انسانها و از آنچه نمی‌دانند - به صورت زوج آفریده شده‌اند. این آیه، نظام هستی را مبتنی بر نظم، تناسب و هدفمندی معرفی می‌کند و هرگونه بی‌قاعدگی و هرج و مرج را نفی می‌نماید.

مرحله دوم: مؤلفه انسان‌شناختی/تمدنی قابل استخراج: از این آیه می‌توان اصل «نظام‌مندی مبتنی بر فطرت» را استخراج کرد. بر اساس این اصل، آفرینش بر پایه زوجیت و تناسب استوار است و هرگونه انحراف از این نظم فطری، نوعی طغیان علیه سنت الهی محسوب می‌شود. این نگاه، انسان را موجودی می‌داند که در چارچوب قوانین ثابت الهی آفریده شده و سعادت او در پایبندی به این نظم فطری است.

مرحله سوم: نحوه تطبیق با «جاهلیت مدرن»: رهبر شهید با استناد به این آیه، تمدن غرب را به دلیل «شهوت‌رانی مهارگسیخته» و عبور از هرگونه قید و حد فطری، نقد می‌کنند. در نگاه وی، لیبرالیسم غربی با مطلق کردن آزادی شهوات و حذف هرگونه محدودیت مبتنی بر فطرت، عملاً نظام زوجیت و تناسب الهی را نادیده گرفته و به نوعی «بی‌قاعدگی تمدنی» دامن زده است. از این

رو، جاهلیت مدرن، تجلی طغیان بشری در برابر نظم فطری آفرینش است که در قرآن با تسبیح خداوند از هرگونه نقص و انحراف، مورد نکوهش قرار گرفته است (در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلام ۱۳۹۴/۰۲/۲۶).

ب) ﴿أَيُّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ﴾ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (نمل: ۵۵).

مرحله اول: معنای تفسیری آیه: این آیه، بخشی از خطاب حضرت لوط (علیه السلام) به قوم خود است که رفتار زشت و غیرطبیعی خود را نکوهش می‌کند. قوم لوط به جای زنان، از روی شهوت به سراغ مردان می‌رفتند و آیه، این عمل را نه تنها «فحشا» (کار بسیار زشت)، بلکه نشانه «جهالت» معرفی می‌کند. «جهل» در اینجا به معنای نادانی صرف نیست، بلکه به معنای انحراف از فطرت و گم کردن مسیر صحیح غریزه است.

مرحله دوم: مؤلفه انسان شناختی/تمدنی قابل استخراج: از این آیه می‌توان اصل «غریزه هدفمند» را استخراج کرد. غرایز انسانی - از جمله غریزه جنسی - در نظام آفرینش، مسیری فطری و هدفمند دارند و انحراف از آن مسیر، نه تنها «فحشا» و زشتی اخلاقی، بلکه «جهل» و گم گشتگی وجودی به شمار می‌رود. این نگاه، شهوت را نه امری مذموم فی نفسه، بلکه نیرویی می‌داند که باید در چارچوب فطرت هدایت شود.

مرحله سوم: نحوه تطبیق با «جاهلیت مدرن»: رهبر شهید با استناد به این آیه، تمدن غرب را به دلیل «شهوترانی مهارگسیخته» و تبدیل لذت جنسی به ارزشی فرادست، نقد می‌کنند. در نگاه وی، فرهنگ غربی با کنارزدن قیود فطری و دینی، غریزه جنسی را از مسیر هدفمند خود (که در قرآن با تأکید بر ازدواج و پاکدامنی ترسیم شده) منحرف کرده و آن را به ابزاری برای مصرف بیش از حد و تخریب ساختار خانواده تبدیل نموده است. این همان «جهل» مدرنی است که قرآن آن را نشانه گم گشتگی قوم لوط معرفی کرده است (در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلام ۱۳۹۴/۰۲/۲۶).

ج) ﴿وَقَدْ كَانَ فِي يُثُوتِكُمْ وَلَا تَبْرُجْنَ تَبْرُجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (احزاب: ۲۳).

مرحله اول: معنای تفسیری آیه: این بخش از آیه، خطاب به همسران پیامبر (ص) است که از آنان خواسته شده در خانه‌های خود قرار گیرند و همچون زنان جاهلیت نخستین، با «تبرج» (خودآرایی و خودنمایی بی مورد در برابر نامحرمان) ظاهر نشوند. «تبرج» به معنای آشکارسازی زینتها و خودنمایی در میان مردم است و «جاهلیت اولی» به دوران پیش از اسلام اشاره دارد که با بی‌حجایی، خودنمایی و بی بند و باری اخلاقی مشخص بوده است.

مرحله دوم: مؤلفه انسان شناختی/تمدنی قابل استخراج: از این آیه می‌توان اصل «حیای اجتماعی و پوشیدگی هویتی» را استخراج کرد. بر اساس این اصل، شخصیت انسانی محترم، نیازمند نوعی «پوشیدگی» و «حریم» است و هرگونه خودنمایی بی حساب و بی قید، نشانه فروپاشی حریمها و زوال شخصیت انسانی است. «جاهلیت» در اینجا به معنای دوره ای است که در آن، مرزهای اخلاقی و هویتی فرو ریخته و «نمایش بیرونی» بر «اصالت درونی» غلبه یافته است (نادری، ۱۳۹۸: ۱۷).

مرحله سوم: نحوه تطبیق با «جاهلیت مدرن»: رهبر شهید با استناد به این آیه، تمدن غرب را به دلیل «خشونت سلطه طلبانه» و «فرهنگ خودنمایی قدرتمدارانه» نقد می‌کنند. در نگاه ایشان، غرب مدرن با فرهنگ مصرف، مد، رسانه و تصویر، نوعی «تبرج تمدنی» را ترویج می‌کند که در آن، انسانها (به ویژه جوامع غیرغربی) تشویق می‌شوند تا هویت اصیل خود را رها کرده و در برابر فرهنگ سلطه گر غربی، خود را به نمایش بگذارند و از آن تقلید کنند. این همان «جاهلیت مدرن» است که قرآن آن را با نهی از «تبرج جاهلیت اولی» محکوم کرده و بر حفظ حریمها و پوشیدگی هویتی تأکید دارد (بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی، ۱۳۹۴/۰۲/۲۶).

بر اساس سه آیه یادشده، استعاره «جاهلیت مدرن» در اندیشه رهبر شهید، یک نظریه انتقادی مبتنی بر قرآن است که دو مؤلفه «شهوت‌رانی مهارگسیخته» (مستخرج از آیات یس و نمل) و «خودنمایی سلطه طلبانه» (مستخرج از آیه احزاب) را به عنوان هسته مرکزی تمدن غربی معرفی می‌کند. این نقد، نه یک قضاوت احساسی، بلکه تحلیلی معرفت‌شناختی است که ریشه در نظام معنایی قرآن دارد و تمدن غرب را به دلیل گسست از فطرت، نظم و حریم‌های الهی، مصداق «جاهلیت مسلح به پیشرفته‌ترین دستاوردهای علمی» می‌داند.

مؤلفه دوم: نقد دموکراسی پول‌محور

رهبر شهید در نقد تمدن غرب، یکی از نشانه‌های انحطاط آن را «دموکراسی پول‌محور» معرفی می‌کند. اگرچه قرآن کریم در آیه ۳۸ سوره شورا «أَمْزُهُمْ سُورَىٰ بَيْنَهُمْ» را به عنوان نظام مبتنی بر مشورت الهی معرفی می‌کند، اما در عمل تمدن غربی، دموکراسی به عرصه حاکمیت پول و سرمایه تبدیل شده است. چنان‌که تحلیلگران همسو با اندیشه رهبری تصریح می‌کنند: «نظام سرمایه‌سالار نظامی است که در آن، پول در رقابت‌های سیاسی دخیل است. انتخابات‌ها را می‌برد و پشت‌صحنه

محافل قدرت را شکل می‌دهد. «قدرت‌زایی ثروت و ثروت‌زایی قدرت» پیوندی فاسد ایجاد می‌کند که نه تنها با روح قرآن (که شورا را بر پایه عدالت و فضیلت تعریف می‌کند) ناسازگار است، بلکه خود عامل اصلی انحطاط و زوال تمدن غرب به شمار می‌رود. از این منظر، نقد دموکراسی پول‌محور، بخشی از نقد بنیادین تمدن غرب بر اساس قرآن است.

وی می‌فرماید: «در یک جامعه و در یک نظام اخلاقی‌ای، پول احترام مطلق دارد. از کجا آمده؟ مهم نیست. ممکن است از راه استثمار بدست آمده باشد؛ ممکن است از راه استعمار بدست آمده باشد؛ ممکن است از راه غارت بدست آمده باشد؛ فرقی نمیکند، پول است. البته امروز این چیزها اگر صریحاً گفته بشود - در آن جوامعی که به آنها مبتلایند - ممکن است انکار بشود؛ اما تاریخشان را که نگاه می‌کنید قضیه روشن می‌شود» (در دیدار استادان و دانشجویان کردستان (۲۷/۲/۱۳۸۸)). در کلام دیگری می‌فرماید: «در جوامع غربی - تقریباً به‌طور عموم - از راه استعمار آمده است. ثروتی که انگلستان در قرن هجدهم و نوزدهم به‌دست آورد و توانست به‌وسیله آن ثروت و پول نقد و طلای نقد، سیاست خودش را بر کل اروپا و مناطق دیگر سیطره بدهد، به‌خاطر پولی بود که انگلیسی‌ها از استعمار کشورهای شرقی و عمدتاً شبه‌قاره هند به‌دست آورده بودند» (همان).

مؤلفه سوم: نقد خوی استکباری و برتری‌جویی

رهبر شهید با استناد به آیه شریفه «قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ» (اعراف: ۸۸)، استکبار را نه یک پدیده تاریخی منحصر به فرعون یا قوم شیعی، بلکه «روحنی ثابت» در طول تاریخ معرفی می‌کند که در برابر دعوت به حق، از زورگویی و تهدید استفاده می‌کند. ایشان این روح استکباری را امروزه در «نظام سلطه جهانی» و به ویژه در رفتار آمریکا و دولت‌های غربی قابل مشاهده می‌دانند. نکته قابل تأمل آنکه ایشان حتی «نیمه‌برقدرت‌ها» و دولت‌های وابسته را نیز دارای همین خصلت معرفی می‌کنند. در یک مثال عینی، جنجال‌های مربوط به حجاب در اروپا را نشانه تحمل‌ناپذیری غرب در برابر هر مظهر غیر و ضد خود خوانده و آن را عین همان «لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ» می‌دانند. از این منظر، نقد استعمار غرب، نقد همین «روح استکباری» است که در برابر ارزش‌ها و هویت‌های دیگر، نه تنها سازش‌ناپذیر، بلکه سلطه‌گر و زورگو است (بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۶۸/۰۸/۱۰).

مولفه چهارم: نقد بن‌بست تئوریک غرب

یکی از نشانه‌های بن‌بست تئوریک غرب، ناتوانی او در فهم «سنت‌های الهی حاکم بر تاریخ» است. رهبر شهید با استناد به آیه «و تُرِيدُ أَنْ تُنَمَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ» (قصص: ۵) و آیات مشابه، بر این باور است که خداوند سنتی تغییرناپذیر مبنی بر پیروزی نهایی اهل حق و نصرت مستضعفان قرار داده است. در حالی که تمدن غرب با تکیه بر عقل خودبنیاد و ماتریالیسم تاریخی، این سنت‌ها را انکار می‌کند و تنها «قدرت مادی» را ملاک پیروزی می‌داند. به همین دلیل، هرگاه پدیده‌ای خلاف محاسبات مادی او رخ می‌دهد (مانند پیروزی انقلاب اسلامی یا مقاومت فلسطین)، دچار بن‌بست فکری و تئوریک می‌شود و از توجیه آن عاجز می‌ماند. از نگاه رهبری، «وعدۀ نصرت الهی» یک «تئوری پیشرفت» قرآنی است که غرب به دلیل حذف خدا از دستگاه معرفتی خود، توان درک و پذیرش آن را ندارد و این خود، ریشه اصلی بحران معرفتی تمدن غرب محسوب می‌شود (بیانات در مراسم سی‌امین سالگرد رحلت امام خمینی علیه السلام، ۱۳۹۸/۰۳/۱۴).

ج. روش‌های قرآنی مقابله با استعمار غرب

۱. دشمن‌شناسی قرآنی و روشن‌بینی

رهبر شهید مکرراً بر دشمن‌شناسی به‌عنوان پیش‌نیاز اساسی مقابله با استعمار تأکید کرده‌اند. ایشان می‌فرماید: «گفتیم شیوه‌های دشمن را بشناسید. امروز مهم‌ترین شیوه دشمن، جعل و دروغ‌پردازی است.» (بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۴۰۱/۰۹/۰۵). این تأکید بر «شناخت شیوه‌های دشمن» ریشه در آیات متعدد قرآن دارد که مؤمنان را به شناسایی توطئه‌ها و روش‌های دشمنان فرا می‌خواند. قرآن کریم می‌فرماید: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا» (انعام: ۱۱۲)؛ یعنی دشمنان برای فریب مؤمنان، سخنان آراسته و دروغین به یکدیگر القا می‌کنند. ایشان با تطبیق این اصل قرآنی بر وضعیت کنونی، دروغ‌پردازی را به‌عنوان مهم‌ترین ابزار دشمن در عصر رسانه و فضای مجازی معرفی می‌کنند. او در جای دیگر می‌فرماید: «خب وقتی که دانستید، طبعاً وظیفه می‌آید روی دوشتان، تبیین کنید. «جهاد تبیین» که گفتیم، یکی از جاهایش اینجا است.» این مفهوم، برگرفته از آیات قرآنی

است که بر «تبیین» و «بیان روشن» حقایق تأکید دارند. خداوند به پیامبر می‌فرماید: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ (نحل: ۴۴)؛ یعنی قرآن نازل شد تا برای مردم آنچه را نازل شده است تبیین کنی. در عصر کنونی، «جهاد تبیین» یعنی روشنگری در برابر هجمه دروغ‌های دشمن و افشای حقایق.

نکته کلیدی در این بیانات، شناسایی «آسیب‌پذیری دشمن» است؛ «یکی از آسیب‌پذیری‌های دشمن، روشن‌بینی شما است. شما که روشن‌بین باشید، او آسیب می‌بیند» (بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۴۰۱/۰۹/۰۵). این گزاره به طور مستقیم با آیات قرآنی مرتبط است که می‌فرمایند دشمن از آگاهی و بصیرت مؤمنان هراس دارد. چنان‌که خداوند درباره منافقان می‌فرماید: ﴿يَحْذَرُونَ أَنْ تُنْزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾ (توبه: ۶۴)؛ یعنی می‌ترسند سوره‌ای نازل شود که آنان را از آنچه در دل دارند آگاه سازد. روشن‌بینی، قدرت تشخیص حق از باطل را افزایش می‌دهد و توطئه‌های دشمن را خنثی می‌کند.

وی هشدار می‌دهد: دشمن دنبال این است که بر مغزها تسلط پیدا کند. تسلط بر مغزها برای دشمن خیلی باارزش‌تر از تسلط بر سرزمین‌ها است. اگر مغز یک ملت را نتوانستند تصرف کنند، آن ملت سرزمین خودش را دودستی به دشمن تقدیم می‌کند. این تحلیل عمیق، ریشه در آیات قرآنی دارد که از «استضعاف فکری» و «تبعیت از هوای نفس» سخن گفته‌اند. قرآن می‌فرماید: ﴿وَاتَّبِعُوا أَهْوَاءَ هُمْ﴾ (محمد: ۱۴)؛ آنان که از هوس‌های خود پیروی کردند، دشمن یا القای شبهات و دروغ‌ها، سعی در تسلط بر افکار عمومی دارد. لذا حفظ «عقل و فکر» از اوجب واجبات است. وی می‌فرماید: «یک عده‌ای خودشان دروغ نگفتند، اما متأسفانه دروغ دشمن را تأیید کردند.» این هشدار به آیاتی اشاره دارد که از کمک به گناه و ظلم نهی می‌کنند: ﴿وَلَا تَعَاوُنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ (مائده: ۲). تأیید دروغ دشمن، حتی بدون گفتن مستقیم آن، نوعی همکاری با باطل است. مؤمنان باید مراقب باشند تا ناآگاهانه در دام شبهات دشمن نیفتند.

۲. اتحاد و همبستگی امت اسلامی

او با استناد به آیه ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ (آل عمران: ۱۰۳)، به محوری‌ترین دستور قرآنی برای مقابله با استعمار تأکید می‌کند که «یکی از دستورات قرآن این است

که آحاد امت اسلامی با یکدیگر متحد باشند؛ دست در دست یکدیگر بگذارند» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۲/۰۳/۱۸). در مقابل، «نقطه مقابل این آموزش قرآنی، آموزش استعماری است؛ اختلاف میان مسلمانان. یک عده، یک عده دیگر را تکفیر کنند، لعن کنند، خود را از آنها بری بدانند. این چیزی است که امروز استعمار می‌خواهد؛ برای اینکه ما با هم نباشیم.» (همان).

وی تصریح می‌کند: «دشمنان اسلام و مسلمین می‌خواهند امت اسلام یکپارچه نباشد؛ چون اگر یکپارچه شد، قوی می‌شود، مقتدر می‌شود، در میدان‌های گوناگون هویت‌یابی می‌کند؛ آن وقت کار برای مستکبران جهانی سخت خواهد شد.» (بیانات در دیدار کارگزاران حج، ۱۳۹۰/۰۷/۱۱). همچنین «سلاح مهم ملت‌ها در مواجهه با ابرقدرت‌ها و حکام مزدور، اتحاد و یکپارچگی آن‌ها است.» (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۸۹/۱۱/۱۵).

نکته ظریف در تفسیر او این است که «اعتصام به حبل الله را تک تک هم می‌شود انجام داد؛ اما قرآن می‌گوید: «واعتصموا بحبل الله جميعاً»؛ با هم باشید. «و لا تفرقوا»؛ تفرق پیدا نکنید، حتی در اعتصام به حبل الله.» (بیانات در دیدار جمعی از قاریان، ۱۳۸۸/۰۵/۰۳)؛ این یعنی «با هم بودن» خود یک ارزش و یک تکلیف مستقل است.

وی با استناد به آیه «فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى» تأکید می‌کند: «اعتصام به حبل الله چگونه است؟ با ایمان بالله و کفر به طاغوت. امروز طاغوت اعظم در دنیا، رژیم ایالات متحده آمریکاست... در بسیاری از بخش‌های امت اسلامی ایمان بالله هست؛ اما کفر به طاغوت نیست. کفر به طاغوت لازم است. بدون کفر به طاغوت، تمسک به عروه الوثقی الهی امکان‌پذیر نیست.» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در همایش کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۸۵/۰۵/۳۰).

۳. خودباوری و قدرت‌آفرینی درونی

رهبر شهید خودباوری را به عنوان یکی از مهم‌ترین روش‌های قرآنی مقابله با استعمار ترسیم می‌کند. از نگاه وی، استعمار غرب از رهگذر ترویج «فرهنگ حقارت»، «وابستگی» و «غرب‌باوری» ملت‌های مسلمان را به سلطه خود می‌گشاید (بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی علیه السلام). ۱۳۸۸/۰۳/۱۴. ایشان خودباوری را موهبت اسلام می‌دانند و بر این باورند که «اگر اسلام نبود،

استقلال و آزادی و خودباوری به دست نمی‌آید». در این نگاه، خودباوری نه یک مفهوم روان‌شناختی فردی، که یک راهبرد تمدنی و ضداستعماری است که شرط اساسی «قدرت‌آفرینی درونی» و پیشرفت همه‌جانبه محسوب می‌شود (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۸۲/۱۱/۲۴). از این رو، تزریق روحیه خودباوری در نسل جوان، به عنوان یک «فریضه ملی» و «نکلیف نظام آموزشی» در برابر استعمار نوین (استعمار فکری و فرهنگی) تعریف می‌گردد (دیدار معلمان و اساتید دانشگاه‌های خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۰۷/۲۰). این نگاه، در تقابل با روایت غربی محور است که پیشرفت را تنها در گرو پیروی از الگوی غربی می‌داند. خودباوری قرآنی، مبتنی بر آیه «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» (رعد: ۱۱) است؛ یعنی تغییر سرنوشت از درون خود مردم آغاز می‌شود. بنابراین این تحلیل، بیانات رهبری را با اصل قرآنی «تغییر سرنوشت از درون» پیوند می‌دهد و جایگاه خودباوری را در نقد استعمار غرب روشن می‌سازد.

وی در دیدار با دانشجویان دانشگاه شیراز (۱۳۸۷) با نگاهی تاریخی و قرآنی، «خودباوری» را به عنوان مهم‌ترین دستاورد انقلاب اسلامی در برابر فرهنگ «ما نمی‌توانیم» معرفی می‌کنند. او با استناد به آیه «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا» (انعام: ۱۱۲)، وجود موانع را سنت الهی می‌دانند و با اشاره به آیه «سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ» (فتح: ۲۳)، وعده می‌دهند که استقامت در راه حق، غلبه بر این موانع را به همراه خواهد داشت. از نگاه ایشان، خودباوری به معنای باور به توانایی «ما می‌توانیم» در برابر القانات استعمار مبنی بر «ما نمی‌توانیم» است. ایشان با رد الگوهای پیشرفت غربی و شرقی، بر ضرورت «نقشه پیشرفت اسلامی-ایرانی» تأکید کرده و خودباوری را نه یک مفهوم روان‌شناختی صرف، بلکه راهبردی تمدنی و ضداستعماری معرفی می‌کنند که شرط اساسی «قدرت‌آفرینی درونی» و «نفی سلطه بیگانگان» است. مثال موفقیت دانشمندان جوان در زمینه سلول‌های بنیادی و سجده شکر آنان، پیوند عمیق خودباوری با «تدین» و «توجه به خدا» را در اندیشه ایشان به تصویر می‌کشد (بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، ۱۳۸۷/۰۲/۱۴).

این تحلیل نشان می‌دهد که خودباوری در منظومه فکری رهبر شهید، مبتنی بر سنت‌های تغییرناپذیر الهی در قرآن است و در برابر «استعمار نوین» که از طریق القای ناتوانی و وابستگی عمل می‌کند، به عنوان یک فریضه و جهاد معنا می‌یابد.

۴. تحول در علوم انسانی بر اساس قرآن

از منظر رهبرشهادی، «استعمار فرانو» با هدف تسلط بر مغزها و افکار عمومی، از طریق علوم انسانی رایج در دانشگاه‌های جهان اسلام اعمال می‌شود (بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، ۱۳۸۷/۰۲/۱۴). او با استناد به آیات قرآن، منبع اصلی علوم انسانی اسلامی را کلام وحی معرفی می‌کنند: «ریشه و پایه و اساس علوم انسانی را در قرآن باید پیدا کرد. یکی از بخش‌های مهم پژوهش قرآنی این است. باید در زمینه‌های گوناگون به نکات و دقایق قرآن توجه کرد و مبانی علوم انسانی را در قرآن کریم جستجو کرد و پیدا کرد» (بیانات رهبری در دیدار جمعی از بانوان قرآن پژوه کشور، ۱۳۸۸/۰۷/۲۸). این رویکرد، مبتنی بر آیات ذیل است:

الف. «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ» (نحل: ۸۹)؛ قرآن بیانگر همه چیز است، قرآن نه فقط برای امور عبادی، بلکه برای تمام شئون زندگی از جمله اقتصاد، سیاست، روانشناسی و جامعه‌شناسی «تبیان» دارد.

ب. «أَمْ نَعْلَمُ أَنَّمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنَ الرِّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى» (رعد: ۱۹)؛ دانش حقیقی، دانشی است که از جانب خدا نازل شده باشد.

ج. «وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ وَاعْلَمُكُمْ اللَّهُ» (بقره: ۲۸۲)؛ تقوا شرط تعلیم الهی است، نه صرفاً مهارت فنی. وی در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، پیوند علم و تدین را با مثال سلول‌های بنیادی نشان دادند و فرمودند: «توجه‌تان به خدا، به شما کمک خواهد کرد. اولاً خدای متعال مدد میکند شما را؛ کارها دست خداست».

در این نگاه، علوم انسانی موجود (روانشناسی، جامعه‌شناسی، اقتصاد، حقوق و علوم سیاسی) حامل مبانی فلسفی اومانیستی و سکولار است که انسان را بریده از وحی و اخلاق تعریف می‌کند. در مقابل، تحول در علوم انسانی بر اساس قرآن، به معنای «نظریه‌پردازی اسلامی» و تدوین «الگوی پیشرفت اسلامی-ایرانی» است. ایشان در نقد سیاست استعماری غرب که همواره کوشیده است ملت‌ها را در عرصه علم در سطح «شاگرد» نگه دارد، ایشان بر ضرورت «نظریه‌پردازی اسلامی» و «استادی» تأکید کرده، «الگو گرفتن بی‌قید و شرط از نظریه‌پردازان غربی و شیوه ترجمه‌گرایی» را خطرناک و غلط می‌دانند (همان). تحول در علوم انسانی، نه یک اصلاح آموزشی ساده، بلکه «فریضه‌ای ضروری» و «نهضتی نرم‌افزاری» است که نیازمند «جوشش از درون» دانشگاه‌ها (بیانات

در دیدار دانشجویان ۱۳/۰۴/۱۳۹۴). و «حمایت از بیرون» توسط نظام اسلامی (سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه... ابلاغی توسط «مقام معظم رهبری» ۲۱/۱۰/۱۳۸۷). و نیز «ارتباط مؤثر با حوزه‌های علمیه» می‌باشد (دیدار جمعی از مسئولان و دست‌اندرکاران جشنواره مردمی فیلم عمار با رهبر انقلاب، ۱۲/۰۱/۱۳۹۱). ثمره نهایی این تحول، «بومی‌سازی علوم انسانی»، «استقلال فکری» و در نهایت «صدور الگوی علوم انسانی اسلامی» به جهان است. از این منظر، تحول در علوم انسانی نه یک مسئله آکادمیک، که یک راهبرد قرآنی و تمدنی در برابر استعمار فرانو و زمینه‌ساز «تمدن نوین اسلامی» محسوب می‌شود.

۵. نقد غرب از موضع استقلال و عدم تقلید

رهبر شهید بر این باورند که نقد تمدن غرب زمانی مؤثر و اصیل است که از موضع استقلال فکری انجام شود، نه از موضع تقلید و پیروی از همان دستاوردهای غربی. نقدی که در چارچوب مفاهیم و ارزش‌های غربی (لیبرالیسم، دموکراسی پول‌محور، حقوق بشر سکولار و...) صورت گیرد، نه تنها استعمار را به چالش نمی‌کشد، بلکه در دام گفتمان سلطه‌گرفتار می‌آید. از نگاه ایشان، استقلال در نقد یعنی داشتن «منطق و مبنای معرفتی مستقل» که همانا قرآن و اسلام ناب محمدی است. وی با اشاره به وضعیت کنونی غرب می‌فرماید: «امروز دنیای غرب در بن‌بست فکری و بن‌بست تئوریک است؛ خیلی از مسائل دنیا برایشان غیرقابل توجیه است، غیرقابل فهم است. با آن نگاه لیبرال - دموکراسی که اینها داشتند نمی‌سازد بسیاری از چیزهایی که امروز در دنیا هست. این بن‌بست، ریشه در مبانی معرفتی غرب دارد؛ اومانیسم، سکولاریسم، نسبی‌گرایی و حذف خدا از عرصه اجتماع. از این رو، تمدن غرب قادر به حل مسائل بنیادین بشری (مانند عدالت، معنویت، امنیت واقعی و...) نیست.

نقد مستقل از غرب، در گرو «خودباوری» و «اعتماد به نفس ملی» است. وی در دیدار دانشگاه شیراز (۱۳۸۷) تفاوت فرهنگ پیش از انقلاب («ما نمی‌توانیم») با پس از انقلاب («ما می‌توانیم») را تبیین کردند. نقد از موضع استقلال یعنی این باور که ما توانایی الگو سازی مستقل و نظریه‌پردازی اسلامی را داریم و نیازی به تقلید کورکورانه از غرب نیست. ایشان می‌فرمایند: «ما باید در زمینه علوم انسانی نظریه‌پردازی داشته باشیم. الگو گرفتن بی‌قید و شرط از نظریه‌پردازهای غربی و شیوه ترجمه‌گرایی را غلط و خطرناک بدانید.» (همان دیدار)

نقد مستقل، مبتنی بر قرآن و اسلام ناب است که با استناد به آیاتی چون «وَلَا تَرْكُؤُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا» (هود: ۱۱۳)، «وَإِنْ تُطِيعُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ» (انعام: ۱۲۱) و «وَلَا تَهْشَوْا وَلَا تَخْزَنُوا وَ أَنتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (آل عمران: ۱۳۹)، مؤمنان را به عدم تکیه بر ستمگران و برتری جویی از موضع عزت اسلامی فرامی خواند.

امام شهید^{۱۱} تأکید می کند که نقد مستقل از غرب به معنای نفی مطلق علوم و فنون غربی نیست (بیانات در دیدار اساتید دانشگاه، ۱۳۹۳/۰۴/۱۱). ایشان می فرمایند: «ما از یادگیری به هیچ وجه احساس سرشکستگی نمی کنیم. لازم است یاد بگیریم، از غرب یاد بگیریم، از شرق یاد بگیریم - «اطلبوا العلم ولو بالصین» (حرعاملی، ۱۴۱۴: ۲۷/۲۷) - خب، اینکه روشن استما از این احساس سرشکستگی می کنیم که این یادگیری به دانایی و آگاهی و قدرت تفکر خود ما منتهی نشود. همیشه که نمی شود شاگرد بود؛ شاگردی می کنیم تا استاد شویم» (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۰/۰۵/۱۹). بنابراین نقد استقلال محور به معنای جداسازی سره از ناسره در تمدن غرب است؛ اخذ فناوری و دانش مفید، اما نقد مبانی فلسفی و ارزشی آن.

وی در بیانات متعدد، نشانه های انحطاط غرب را (چون بحران های اقتصادی، اخلاقی، خانواده، معنا و...) یادآور می شوند و این را مایه امید برای آینده تمدن اسلامی می دانند. نقد از موضع استقلال، نه یک موضع دفاعی، که یک موضع تهاجمی فرهنگی در برابر گفتمان سلطه است. او می فرماید: «ما می گوئیم علوم انسانی را یاد بگیریم تا بتوانیم شکل بومی آن را خودمان تولید کنیم و این را به دنیا صادر کنیم.» (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۰/۰۵/۱۹).

۶. بصیرت افزایی و آگاهی بخشی عمومی

بصیرت در اندیشه رهبر شهید^{۱۲} فراتر از دانایی یا آگاهی صرف است. ایشان آن را به مثابه «داشتن چشم بینا» معنا می کنند که به انسان قدرت تشخیص راه از بیراهه و تحلیل صحیح از واقعیت های پیرامون را می دهد (۱۳۹۲/۱۰/۱۹). ایشان تأکید می کنند که حتی ایمان و انگیزه، بدون بصیرت نمی توانند ثمربخش باشند و ممکن است فرد را به بیراهه بکشانند. ایشان هشدار می دهند: «اگر بصیرت نبود، همان ایمان ممکن است انسان را به بیراهه بکشاند... گاهی اوقات می شود که راه را عوضی طی می کند» (همان)، از این رو، یکی از مهم ترین توصیه های ایشان به اقشار مختلف، «بصیرت افزایی» است؛ هم در خود و هم در دیگران (بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۴۰۲/۰۹/۰۸).

با شناخت ماهیت دشمن و لزوم بصیرت، «آگاهی‌بخشی» (جهاد تبیین) به عنوان یک فریضه مطرح می‌شود. رهبری با اشاره به آیه «إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلِي وَفَرَادَى» (سبأ: ۴۶)، از ضرورت «قیام برای خدا» و آگاهی در مقابل موج‌آفرینی‌های دشمن می‌گویند (بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۴۰۲/۰۹/۰۸). ایشان «جهاد تبیین» را که خودشان احیا کرده‌اند، به عنوان «وظیفه خواص» معرفی می‌کنند که در مواقع لازم باید تردیدافکنی و شبهه‌آفرینی دشمن را خنثی کنند (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت (ع)، ۱۴۰۲/۱۰/۱۳). ایشان مؤمن رمان «سوره یاسین» را به عنوان الگویی کامل معرفی می‌کنند که با صراحت و شجاعت به تبلیغ حق پرداخت و فریاد زد: «وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ... إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ» (یس: ۲۰-۲۵).

این رویکرد ریشه در آیات متعددی از قرآن دارد:

الف. «قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي» (یوسف: ۱۰۸)؛

پیامبر (ص) و پیروانش باید با بصیرت و بینایی کامل به دعوت بپردازند.

ب. «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى» (مائده: ۲)؛ همکاری در کار نیک و پرهیزگاری که یکی از

مصادیق آن، آگاهی‌بخشی عمومی است.

ج. «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (آل

عمران: ۱۰۴)؛ وجود گروهی برای دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر، که همان رسالت

روشنگری عمومی را بر عهده دارند.

از این رو، بصیرت‌افزایی و آگاهی‌بخشی نه یک توصیه اخلاقی، بلکه یک تکلیف الهی محسوب می‌شود.

وی همواره در کنار تأکید بر وظیفه عموم مردم، بر «مسئولیت سنگین عالمان دینی» در مقابله با

توطئه‌های استعمار تأکید کرده‌اند. وی در سال ۱۳۴۱ فرمودند: «همه وظیفه دارند که از اسلام دفاع

کنند... آنها که در برابر خطرهایی که متوجه اسلام شده است قیام نکنند، مقابله نکنند و به دفاع

برنخیزند، آنها در عداد مردگانند» (قم مسجد اعظم، ۱۴۰۱/۱۲/۲۹). در این سخن، علمای دین به

عنوان «خواص» جامعه، وظیفه‌ای مضاعف دارند؛ چرا که تبیین نادرست یا سکوت ایشان می‌تواند

فاجعه تاریخی «تواین» را رقم بزند که «بوقت قیام نکرده» و در نتیجه «تأثیری در تاریخ نگذاشتند»

(بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۴۰۲/۰۹/۰۸).

این روش عملاً به معنای آموزش «قدرت تحلیل» به مردم است. رهبر شهید صراحتاً بیان داشته‌اند که «هر ضربه‌ای که در طول تاریخ ما مسلمانان خوردیم، از ضعف قدرت تحلیل بود». در مقابل استعمار نوین که از طریق رسانه و فضای مجازی به دنبال «تسلط بر مغزها» و تحریف حقایق است، «بصیرت» و «تبیین» سلاح‌های برنده ملت هستند. «جهاد تبیین» تلاشی منظم و مداوم برای زدودن شبهات و خنثی‌سازی این نفوذ است تا امت اسلامی با چشمانی باز، توطئه‌ها را بشناسد. فریب دروغ‌پردازی‌های رسانه‌ای را نخورد و در زمین دشمن بازی نکند (۱۳/۱۱/۱۳۷۷).

د. تحلیل و ارزیابی

تحلیل یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نقد استعمار غرب در اندیشه امام شهید خامنه‌ای، صرفاً ناظر به اشغال سرزمینی یا مداخله سیاسی قدرت‌های خارجی نیست، بلکه در چارچوبی چندسطحی، سازوکارهای سلطه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، رسانه‌ای و معرفتی را دربرمی‌گیرد. در این چارچوب، استعمار پدیده‌ای تاریخی و پایان‌یافته تلقی نمی‌شود، بلکه ماهیتی تحول‌پذیر دارد که متناسب با دگرگونی ابزارهای قدرت، از استعمار کهن به استعمار نو و فرانو انتقال یافته است. در استعمار فرانو، نقطه تمرکز سلطه از تصرف سرزمین و منابع مادی به مدیریت ادراک، هویت، فرهنگ و نظام دانایی ملت‌ها منتقل می‌شود. از این رو، مقابله با آن نیز نمی‌تواند به اقدامات سیاسی و نظامی محدود باشد، بلکه مستلزم بازسازی استقلال فکری، فرهنگی و تمدنی جامعه اسلامی است.

در سطح مبانی، قاعده نفی سبیل، محور سازمان‌دهنده منظومه استعمارستیزی به شمار می‌رود. ظرفیت تحلیلی این قاعده در جمع میان دو وجه سلبی و ایجابی آن نهفته است: وجه سلبی، هرگونه سلطه و برتری ساختاری بیگانگان بر جامعه اسلامی را نفی می‌کند و وجه ایجابی، مسلمانان را به کسب قدرت، استقلال، عزت و توانایی درون‌زا ملزم می‌سازد. بر این اساس، نفی سبیل به معنای قطع ارتباط با جهان غرب یا طرد مطلق دستاوردهای علمی و فنی آن نیست؛ بلکه معیاری برای تفکیک «تعامل آگاهانه و برابر» از «وابستگی سلطه‌آفرین» فراهم می‌آورد. بدین ترتیب، استقلال در این منظومه مفهومی انزواگرایانه ندارد، بلکه بر توانایی انتخاب، اقتباس نقادانه و حفظ اختیار سیاسی و معرفتی دلالت می‌کند.

استکبارستیزی نیز بُعد هنجاری این چارچوب را تکمیل می‌کند. استکبار در اینجا صرفاً صفتی اخلاقی و فردی نیست، بلکه هنگامی که در ساختارهای سیاسی و بین‌المللی بازتولید شود، به تحمیل اراده، نادیده‌گرفتن استقلال ملت‌ها و مشروعیت‌بخشی به مناسبات نابرابر می‌انجامد. همچنین، وحدت اسلامی از سطح یک توصیه اخلاقی فراتر رفته و به راهبردی برای خنثی‌سازی سیاست تجزیه و تضعیف جوامع اسلامی تبدیل می‌شود. استعمار با فعال کردن شکاف‌های قومی، مذهبی و سیاسی، ظرفیت مقاومت جمعی را کاهش می‌دهد؛ در مقابل، وحدت، قدرت پراکنده مسلمانان را به اقتدار اجتماعی و بازدارندگی سیاسی تبدیل می‌کند.

در بُعد تمدنی، مفهوم «جاهلیت مدرن» امکان نقد بنیادهای معرفتی و ارزشی تمدن غرب را فراهم می‌سازد. بر این مبنا، برخورداری از علم و فناوری، به‌تنهایی نشانه پیشرفت حقیقی نیست؛ زیرا توسعه‌ای که با بحران معنویت، بی‌عدالتی، سلطه‌طلبی و ابزار شدن انسان همراه باشد، واجد نوعی واپس‌گرایی اخلاقی است. امتیاز این رویکرد آن است که نقد غرب را از سطح رفتارهای مقطعی دولت‌ها به بررسی بنیان‌های انسان‌شناختی و معرفت‌شناختی تمدن مدرن ارتقا می‌دهد. باین‌حال، اتقان علمی چنین تطبیقی مستلزم آن است که نسبت میان معنای تاریخی آیات و مصادیق تمدنی معاصر، با توضیح روش‌شناختی و شواهد تفسیری کافی تبیین شود تا مرز میان تفسیر، تطبیق و استنتاج نظری روشن باقی بماند.

روش‌های استخراج‌شده نیز اجزای پراکنده و مستقل نیستند، بلکه مراحل یک الگوی منسجم را تشکیل می‌دهند. دشمن‌شناسی، جهاد تبیین و بصیرت‌افزایی، مرحله شناخت و اصلاح ادراک عمومی را سامان می‌دهند؛ وحدت اسلامی، ظرفیت اجتماعی مقابله را ایجاد می‌کند؛ خودباوری و قدرت‌آفرینی درونی، وابستگی روانی و ساختاری را کاهش می‌دهد؛ تحول علوم انسانی، استقلال معرفتی را تأمین می‌کند؛ و نقد غرب از موضع استقلال، امکان‌گزینش آگاهانه و غیرمقلدانه را فراهم می‌آورد. بنابراین، حرکت از «شناخت سلطه» به «سازمان‌دهی اجتماعی»، سپس «توانمندسازی درونی» و در نهایت «استقلال تمدنی»، منطبق حاکم بر این روش‌هاست.

در مجموع، دستاورد اصلی این چارچوب، تبدیل استعمارستیزی از واکنشی صرفاً سلبی به الگویی ایجابی برای خودآگاهی، استقلال، تولید قدرت و تمدن‌سازی اسلامی است. پیوند میان چهار مبنای نفی سیل، استکبارستیزی، وحدت اسلامی و نقد تمدنی غرب با روش‌هایی چون جهاد تبیین، خودباوری، تحول علوم انسانی و بصیرت‌افزایی، نشان می‌دهد که مواجهه قرآنی با استعمار، هم‌زمان ابعاد معرفتی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی دارد. باین‌حال، اعتبار این الگو در گرو تفکیک دقیق‌تر میان داده‌های قرآنی، بیانات امام شهید خامنه‌ای و استنتاج‌های پژوهشگر و نیز ارائه شواهد روشن‌تر برای پیوند میان هر مبنا و روش است.

نتیجه گیری

بر اساس یافته‌های این پژوهش، می‌توان گفت که اندیشه رهبر شهید در نقد استعمار غرب، برخلاف بسیاری از جریان‌های فکری معاصر که به تحلیل‌های تاریخی، جامعه‌شناختی یا اقتصادی صرف بسنده کرده‌اند، از ساختاری منسجم، قرآن‌بنیان و جهت‌دار به سوی تمدن‌سازی برخوردار است. وی با نگاه معرفت‌شناختی و با تکیه بر تفسیر اجتهادی از قرآن، «استعمار» را نه یک پدیده منقطع تاریخی، بلکه سنت و رفتاری مستمر تعریف می‌کنند که از ابتدای تاریخ بشر (با استکبار ابلیس) تا به امروز (در قالب استعمار کهنه، نو و فرانو) تداوم یافته است. در این منظومه، نقد استعمار غرب نه یک واکنش سیاسی یا عاطفی، بلکه اجرای یک دستور الهی و پاسداشت «اصل عزت اسلامی» مبتنی بر قاعده «نفی سبیل» است.

مبانی قرآنی نقد استعمار در اندیشه رهبر شهید بر چهار رکن اصلی استوار است:

۱. قاعده نفی سبیل (نساء: ۱۴۱) به عنوان محور قرآنی استعمارستیزی که با دو سوبه سلبی (نفی هرگونه سلطه بیگانه) و ایجابی (تکلیف به حفظ استقلال و قدرت‌آفرینی درونی) همه ابعاد سلطه‌گری غرب - اعم از نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - را نفی می‌کند.
 ۲. استکبارستیزی به مثابه دستور الهی که با استناد به آیات متعدد (از جمله نساء: ۷۶، آل عمران: ۱۳۹) و با تفکیک خودبرتربینی صرف از خودبرترینی سلطه‌گر، مبارزه با جریان استکبار را خط پیوسته انبیا و اولیای الهی معرفی می‌نماید.
 ۳. وحدت اسلامی (آل عمران: ۱۰۳) به عنوان نقطه مقابل «آموزش استعماری»؛ ایشان تفرقه‌افکنی مذهبی و قومی را مهم‌ترین ابزار استعمار برای سلطه بر جوامع اسلامی می‌دانند و وحدت را نه یک شعار احساسی، بلکه «فریضة قوری» و «سلاح راهبردی» برای اقتدار امت معرفی می‌کنند.
 ۴. نقد تمدنی غرب با بهره‌گیری از استعاره «جاهلیت مدرن» و تحلیل مؤلفه‌هایی چون دموکراسی پول‌محور، خوی استکباری (با استناد به آیه شعیب)، و بن‌بست تنوریک غرب (با تکیه بر آیه «وَأُثِرِیدُ أَنْ تُنْفَ...»). در این نگاه، تمدن غرب با تکیه بر اومانیزم، سکولاریسم و ماتریالیسم، نه تنها از درک سنت‌های الهی ناتوان است، بلکه در مسیر زوال و انحطاط گام برمی‌دارد.
- در مقابل، روش‌های قرآنی مقابله با استعمار در شش محور ترسیم شده است:

۱. دشمن‌شناسی قرآنی و روشن‌بینی (با استناد به انعام: ۱۱۲، توبه: ۶۴، مائده: ۲) که در عصر استعمار فرانسه و جنگ رسانه‌ای، به صورت «جهاد تبیین» و افشای دروغ‌پردازی‌های دشمن تجلی می‌یابد.
۲. اتحاد و همبستگی امت اسلامی که بر محور «اعتصام به حبل الله» و با شرط «کفر به طاغوت» (عروه‌الوفاق) تحقق می‌یابد.
۳. خودباوری و قدرت‌آفرینی درونی که مبتنی بر آیه «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» (رعد: ۱۱) و تحقق روحیه «ما می‌توانیم» در برابر القای «ما نمی‌توانیم» استعمار است.
۴. تحول در علوم انسانی بر اساس قرآن با استناد به آیه «تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ» (نحل: ۸۹) و نقد مبانی اومانیستی و سکولار علوم انسانی رایج، به منظور استقلال فکری و نظریه‌پردازی اسلامی.
۵. نقد غرب از موضع استقلال و عدم تقلید که با تأکید بر آیاتی چون «وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا» (هود: ۱۱۳) و «وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (آل عمران: ۱۳۹) و نیز حدیث «اطلبوا العلم ولو بالصين»، نقدی عزتمندانه و غیرتقلیدی را ترسیم می‌کند.
۶. بصیرت‌افزایی و آگاهی‌بخشی عمومی بر اساس آیه «قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ» (یوسف: ۱۰۸) و «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ» (آل عمران: ۱۰۴)، با تأکید بر مسئولیت سنگین عالمان دینی و «جهاد تبیین» به عنوان وظیفه خواص.

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه محمد مهدی فولادوند، قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- ابن کثیر دمشقی، إسماعیل بن عمر، تفسیر القرآن العظیم، بیروت: دار الکتب العلمیة، منشورات محمد علی بیضون، الطبعة الأولى، ۱۴۱۹ق.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، تحقیق جمال الدین میردامادی، بیروت، دارالفکر-دارصادر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.
- انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، سخن، چاپ دوم، ۱۳۸۲ش.
- آشوری، داریوش، دانشنامه سیاسی، تهران، مروارید، چاپ چهاردهم، ۱۳۸۶ش.
- بابایی، علی و بهمن آقایی، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، نشر ویس، ۱۳۶۵ش.
- حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین، تفسیر اثنی عشری، تهران: انتشارات میقات، چاپ اول، ۱۳۶۳ش.
- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، قم، آل البيت، ۱۴۱۴ق.
- دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، لغتنامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۳ش.
- رضایی اصفهانی، محمد علی، تفسیر قرآن مهر، قم، پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۸۷ش.
- صدری افشار، غلامحسین، فرهنگ فارسی امروز، تهران، کلمه، چاپ اول، ۱۳۷۷ش.
- صفاتاچ، مجید، انقلاب اسلامی و استعمار فرانسه در منطقه، تهران، سفیر اردهال، چاپ اول، ۱۳۸۷ش.
- طبری، محمد بن جریر، جامع البیان عن تأویل آیات القرآن، بیروت: دار المعرفة، ۱۴۱۲ق.
- طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تصحیح سیداحمد حسینی اشکوری، تهران، مرتضوی، چاپ سوم، ۱۳۷۵ش.
- طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، چاپ دوم، ۱۳۹۰ق.
- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۸ش.
- قرشی بنایی، علی اکبر، تفسیر احسن الحديث، تهران، بنیاد بعثت، چاپ دوم، ۱۳۷۵ش.
- معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۶۰ش. مهرداد، محمود، فرهنگ جدید سیاسی، بی جا، نشر هفته، ۱۳۶۳ش.
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ش، چاپ سی و دوم.
- منصوری، جواد، ویژگی‌های امپریالیسم، تهران، حزب جمهوری اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۱ش.
- نادری باب اناری، مهدی، «استعاره جاهلیت نوین و نقد تمدن غرب در دیدگاه حضرت آیت الله خامنه‌ای»، فصلنامه علمی پژوهشی رهیافت انقلاب اسلامی، سال سیزدهم، شماره ۴۷، تابستان ۱۳۹۸، صص ۳-۲۲.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت شهید امام خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir>.

References

- The Holy Quran, translated by Mohammad Mahdi Fooladvand. Qom: Daftar-e Motaleat-e Tarikh va Maaref-e Eslami.
- Anvari, Hasan. Farhang-e Bozorg-e Sokhan (The Great Dictionary of Sokhan). Tehran: Sokhan, 2nd ed., 1382 SH (2003 CE).
- Ashouri, Dariush. Daneshname-ye Siasi (Political Encyclopedia). Tehran: Morvarid, 14th ed., 1386 SH (2007 CE).
- Babaei, Ali, and Bahman Aghaei. Farhang-e Olum-e Siasi (Dictionary of Political Sciences). Tehran: Nashr-e Veys, 1365 SH (1986 CE).
- Dehkhoda, Ali-Akbar. Loghatname-ye Dehkhoda (Dehkhoda Dictionary). Tehran: University of Tehran, 1st ed., 1373 SH (1994 CE).
- Hosseini Shah Abd al-Azimi, Hosayn. Tafsir-e Esna Ashari (Twelver Commentary). Tehran: Entesharat-e Miqat, 1st ed., 1363 SH (1984 CE).
- Hurr al-Amili, Muhammad ibn Hasan. Vasaal al-Shia (The Means of the Shiites). Qom: Al al-Bayt, 1414 AH (1993 CE).
- Ibn Kathir al-Dimashqi, Ismail ibn Umar. Tafsir al-Quran al-Azim (Interpretation of the Holy Quran). Beirut: Dar al-Kotob al-Ilmiyeh, Publications of Muhammad Ali Baydoun, 1st ed., 1419 AH (1998 CE).
- Ibn Manzur, Muhammad ibn Makram. Lisan al-Arab (The Language of the Arabs), edited by Jamal al-Din Mirdamadi. Beirut: Dar al-Fekr-Dar Sader, 3rd ed., 1414 AH (1993 CE).
- Information Website of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Martyr Imam Khamenei. Khamenei.ir
- Makarem Shirazi, Naser. Tafsir-e Nemuneh (Sample Commentary). Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiyeh, 32nd ed., 1374 SH (1995 CE).
- Mansouri, Javad. Vizhegi-haye Emperialism (Characteristics of Imperialism). Tehran: Hezb-e Jomhuri-ye Eslami, 2nd ed., 1361 SH (1982 CE).
- Moein, Mohammad. Farhang-e Farsi (Persian Dictionary). Tehran: Amir Kabir, 4th ed., 1360 SH (1981 CE); Mehrdad, Mahmoud. Farhang-e Jadid-e Siasi (New Political Dictionary). n.p.: Nashr-e Haftah, 1363 SH (1984 CE).

- Naderi Bab Anari, Mehdi. "Esteare-ye Jahalat-e Novin va Naqd-e Tamaddon-e Gharb dar Didgah-e Hazrat Ayatollah Khamenei" (The Metaphor of Modern Ignorance and the Critique of Western Civilization in the View of Ayatollah Khamenei). *Faslname-ye Elmi-Pazhuheshi-ye Rahyaft-e Enghelab-e Eslami* (Scientific-Research Quarterly of the Approach to the Islamic Revolution), year 13, no. 47, summer 1398 SH (2019 CE), pp. 3-22.
- Qaraati, Mohsen. *Tafsir-e Nur* (Light Commentary). Tehran: Markaz-e Farhangi-ye Dars-hayi az Quran, 1388 SH (2009 CE).
- Qureshi Banaei, Ali-Akbar. *Tafsir-e Ahsan al-Hadith* (The Best Interpretation of Hadith). Tehran: Bonyad-e Besat, 2nd ed., 1375 SH (1996 CE).
- Rezaei Esfahani, Muhammad-Ali. *Tafsir-e Quran-e Mehr* (Mehr Commentary of the Quran). Qom: Pazhuhesh-haye Tafsir va Olum-e Quran, 1387 SH (2008 CE).
- Sadri-Afshar, Gholam-Hosayn. *Farhang-e Farsi-ye Emruz* (Dictionary of Contemporary Persian). Tehran: Kalameh, 1st ed., 1377 SH (1998 CE).
- Safat-Aj, Majid. *Enghelab-e Eslami va Este'mar-e Farano dar Mantagheh* (The Islamic Revolution and Neo-Imperialism in the Region). Tehran: Safir-e Ardehal, 1st ed., 1387 SH (2008 CE).
- Tabari, Muhammad ibn Jarir. *Jame al-Bayan an Tavile Ayat al-Quran* (The Comprehensive Exposition of the Interpretation of the Verses of the Quran). Beirut: Dar al-Marafeh, 1412 AH (1991 CE).
- Tabatabai, Seyyed Muhammad-Hosayn. *al-Mizan* (The Balance). Beirut: Moassese-ye al-Alami lel-Matbuat, 2nd ed., 1390 AH (1970 CE).
- Toriehei, Fakhr al-Din. *Majma al-Bahrayn* (The Confluence of the Two Seas), corrected by Seyyed Ahmad Hosseini Ashkouri. Tehran: Mortazavi, 3rd ed., 1375 SH (1996 CE).